

Ο λόγος ανάγκη της ψυχής

Κείμενα Λογοτεχνίας
Γ' Γυμνασίου - Τεύχος Α'

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες
Βιβλίο εκπαιδευτικού

Ο λόγος
ανάγκη
της
ψυχής

Κείμενα Λογοτεχνίας
Γ' Γυμνασίου - Τεύχος Α'

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες
Βιβλίο εκπαιδευτικού

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Αφροδίτη Αθανασοπούλου

Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας
Παν/μίου Κύπρου, Συντονίστρια της Ομάδας Σύνταξης

Βασιλική Σελιώτη

Φιλολόγος, Γραφείο Αναλυτικών Προγραμμάτων

Αλέξανδρος Μπαζούκης

Φιλολόγος, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Παντελής Βουτουρής

Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Παν/μίου Κύπρου,
Πρόεδρος της Επιτροπής Διαμόρφωσης Προγράμματος Σπουδών Λογοτεχνίας

•

Σύνδεσμος - Επιθεωρητής για τη Λογοτεχνία

Λοΐζος Αναστασιάδης

Ε.Μ.Ε. Φιλολογικών

Σχεδιασμός εξωφύλλου

Θεόδωρος Κακουλλής

Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Γενικός Συντονισμός

Χρίστος Παρπούνας

Συντονιστής Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Α΄ Έκδοση 2012 (Προκαταρκτική)

Εκτύπωση:

ISBN: 978-9963-0-4633-1

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στο τεύχος αυτό περιλαμβάνονται **Ερωτήσεις – Δραστηριότητες**, οι οποίες καλύπτουν τους τρεις άξονες του Προγράμματος Σπουδών Λογοτεχνίας: **γνωστικό περιεχόμενο, αξιακό περιεχόμενο, βασικές δεξιότητες** κριτικού γραμματισμού, με έμφαση στον *λογοτεχνικό γραμματισμό*, δηλαδή στην εγκύκλια λογοτεχνική μόρφωση την οποία θα πρέπει να λάβουν οι μαθητές και οι μαθήτριες στη βαθμίδα της Μέσης εκπαίδευσης.

Οι **Ερωτήσεις – Δραστηριότητες**, που παρουσιάζονται εδώ:

(α) αντιστοιχούν στους **διδακτικούς στόχους**, οι οποίοι ορίζονται ειδικά για κάθε θεματική ενότητα και γενικά από τους «δείκτες επιτυχίας» για τη συγκεκριμένη βαθμίδα και τάξη στο Πρόγραμμα Σπουδών·

(β) είναι *ενδεικτικές* και υποβοηθούν το έργο των εκπαιδευτικών για τον **τρόπο αξιολόγησης** των μαθητών και μαθητριών στο μάθημα της Λογοτεχνίας·

(γ) ανταποκρίνονται στη **νέα διδακτική μεθοδολογία** της σύγκρισης/συνεξέτασης των κειμένων, που προβλέπει το Πρόγραμμα Σπουδών, αλλά και στο πνεύμα της νέας Παιδαγωγικής (συνεργατικές και βιωματικές μορφές μάθησης, λειτουργική ένταξη και χρήση των Νέων Τεχνολογιών για τις ανάγκες του μαθήματος, διαθεματικότητα και «ολιστική γνώση» κ.ο.κ.)

Οι **Ερωτήσεις – Δραστηριότητες** κλιμακώνονται ανάλογα με τον βαθμό δυσκολίας τους ως εξής:

α) Ερωτήσεις ανάλυσης και συνδυασμού των κειμένων για την πρωτοβάθμια αξιολόγηση των μαθητών και μαθητριών στην τάξη. Στο στάδιο αυτό ελέγχονται βασικές δεξιότητες πρόσληψης/κατανόησης/σύγκρισης των κειμένων. Παρέχεται, επίσης, η δυνατότητα για ασκήσεις δημιουργικής γραφής, με στόχο την καλλιέργεια της δημιουργικότητας και φαντασίας των μαθητών αλλά και την εμπέδωση των στοιχείων του λογοτεχνικού γραμματισμού.

β) Ομαδοσυνεργατικές Ασκήσεις – Διαθεματικές Δραστηριότητες για την αξιολόγηση των μαθητών και μαθητριών μετά την ολοκλήρωση μιας θεματικής υποενότητας. Οι ασκήσεις αυτές απαιτούν συνεργασία σε ομάδες, συστηματικότερη αξιοποίηση των Νέων Τεχνολογιών κλπ., και αποσκοπούν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών μέσα από την καλλιέργεια πιο σύνθετων δεξιοτήτων ανάλυσης και ερμηνείας των κειμένων απ' ό,τι οι προηγούμενες.

γ) Ερευνητικά σχέδια εργασίας τύπου *project* για την αξιολόγηση των μαθητών και μαθητριών στο τέλος κάθε θεματικής ενότητας. Στο στάδιο αυτό, η τάξη λειτουργεί (ή επιδιώκεται να λειτουργήσει) ως ερευνητικό «εργαστήρι» και «λέσχη αναγνωστών»· οι μαθητές αξιολογούνται με γνώμονα την ικανότητά τους να συνεργαστούν για τη διεξαγωγή και την εκπόνηση μιας μικρής ερευνητικής εργασίας, ή με κριτήριο την ανάγνωση-παρουσίαση ολοκληρωμένων λογοτεχνικών έργων. Οι εργασίες και οι αναγνώσεις παρουσιάζονται στην ολομέλεια της τάξης.

Εξυπακούεται πως οι προτεινόμενες ερωτήσεις – δραστηριότητες μπορούν και πρέπει να αναπροσαρμόζονται κάθε φορά, ανάλογα με το δυναμικό της τάξης, όπως επιβάλλει η παιδαγωγική αρχή για διαφοροποιημένη διδασκαλία. Ο ομαδοσυνεργατικός χαρακτήρας πολλών

από τις ασκήσεις – δραστηριότητες που προτείνονται δύναται να συμβάλει γόνιμα προς την κατεύθυνση αυτή.

Τα επιπλέον κείμενα που δίνονται στο τεύχος αυτό μπορούν να αξιοποιηθούν από τους διδάσκοντες ως «άγνωστα» (αδίδακτα) για την ατομική αξιολόγηση των μαθητών στο τέλος ενός διδακτικού κύκλου (τετράμηνο, τελική εξέταση του μαθήματος).

Σε ό,τι αφορά τα «**ερευνητικά σχέδια εργασίας**», και με το δεδομένο ότι αυτά απαιτούν χρόνο για να διεξαχθούν, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέγουν κάθε χρονιά ένα διαφορετικό project, ανάλογα και με τις δυνατότητες που τους παρέχει το ευρύτερο περιβάλλον της σχολικής μονάδας, καθώς και το έμπυχο δυναμικό της τάξης τους. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, είναι σκόπιμο να γίνεται κάθε έτος τουλάχιστον μια τέτοια εργασία για κάθε θεματική ενότητα.

Ας επαναληφθεί και εδώ ότι κείμενα και ερωτήσεις-δραστηριότητες προτείνονται ως βάση, ως *ενδεικτικός οδηγός* για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας, και ότι σε καμία περίπτωση οι εκπαιδευτικοί δεν είναι υποχρεωμένοι να τα ακολουθήσουν κατά γράμμα. Αυτοί διατηρούν πάντα το δικαίωμα επιλογής, μέσα στα πλαίσια, φυσικά, που θέτει το ίδιο το αντικείμενο και το Πρόγραμμα Σπουδών αναφορικά με τους διδακτικούς στόχους, τη μεθοδολογία και τους τρόπους αξιολόγησης στο μάθημα της Λογοτεχνίας.

Για την Ομάδα Σύνταξης

Αφροδίτη Αθανασοπούλου (Συντονίστρια)

Παντελής Βουτουρής (Γενικός επόπτης)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

A. ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΟΛΕΜΟΥ 8

B. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ 24

Γ. ΤΑ ΟΠΛΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ – ΠΑΝΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΙΔΑΝΙΚΑ 37

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ 49

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΓΙΑ ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟ 51

ΟΜΑΔΟΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ 52

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΥΠΟΥ PROJECT 59

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Οικουμενικές αξίες και λογοτεχνία

A. ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΟΛΕΜΟΥ

- **Ρήγας, Θούριος**
- **Α. Κάλβος, «Εις Σάμον»**
- **Δ. Σολωμός, *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι***
- **Κ. Καβάφης, «Θερμοπύλες»**

1. Να εντοπίσετε το ποίημα από το οποίο είναι εμπνευσμένη η προμετωπίδα της υποεπότητας. (α) Αφού διαβάσετε τα κείμενα και των άλλων ελλήνων δημιουργών της υποεπότητας, να εξηγήσετε γιατί οι συγκεκριμένοι στίχοι είναι «εμβληματικοί». (β) Αν έπρεπε να επιλέξετε άλλους σημαντικούς στίχους ως επικεφαλίδα στην υποεπότητα αυτή, ποιους θα διαλέγατε από τα υπόλοιπα ποιήματα; Να αιτιολογήσετε την επιλογή σας.
2. Από πού αντλούν τα κεντρικά σύμβολα των ποιημάτων τους ο Κάλβος και ο Καβάφης και γιατί νομίζετε ότι συμβαίνει αυτό; Εξετάστε αν η γλωσσική μορφή συμβάλλει στο περιεχόμενο των ποιημάτων τους (στην «κλασικότητα» των αξιών που προβάλλει το καθένα).
3. Ποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά παρουσιάζει η στιχουργική δομή του ποιήματος του Κάλβου σε σχέση με τα υπόλοιπα ελληνικά ποιήματα της υποεπότητας;
4. Ποια ποιήματα, από τη λογοτεχνική προπαιδεία σας, σας θυμίζει ο «Θούριος» του Ρήγα; Να προσδιορίσετε θεματικές και εκφραστικές/μορφικές σχέσεις.
5. Σε ποιους στίχους του ποιήματος του Ρήγα φαίνεται η *οικουμενική* διάσταση του ιδανικού της ελευθερίας; Σχολιάστε ποιοι λαοί αναφέρονται στο απόσπασμα και συσχετίστε το κάλεσμά τους με το πολιτικό όραμα του Ρήγα.
6. Τα ποιήματα του Ρήγα και του Σολωμού είναι σχεδόν σύγχρονα (γραμμένα στα χρόνια της Επανάστασης). Να συγκρίνετε τη γλώσσα και τους εκφραστικούς τρόπους των δύο ποιημάτων (μεταφορές, εικόνες, συντακτικά σχήματα κλπ.). Σε ποιο απ' αυτά η δημοτική φαίνεται ότι έχει υποστεί λογοτεχνική επεξεργασία;
7. Συγκρίνετε τον μετρικό ρυθμό, το «τέμπο» στα ποιήματα του Ρήγα και του Σολωμού: τι παρατηρείτε; Να τον συσχετίσετε με το είδος των δύο έργων (συμβουλευτείτε καταρχάς τα εισαγωγικά σημειώματα).
8. Στο απόσπασμα 9 από το β' σχέδιασμα των *Ελεύθερων Πολιορκημένων* του Σολωμού βλέπουμε πώς εργάζεται ο ποιητής, πώς δηλαδή «δημιουργείται» το ποίημα από τις σκέψεις/ιδέες του ποιητή καθώς το εμπνέεται και το σχεδιάζει. Να σχολιάσετε με ποιον τρόπο οι «στοχασμοί» συμπληρώνουν το νόημα των στίχων.

9. Να δείξετε πώς τα δύο σχέδια συνδέονται μεταξύ τους και *αιτιολογούν* το οξύμωρο του τίτλου «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» (οξύμωρο: λέει δύο πράγματα αντίθετα μεταξύ τους).
10. Η πράξη των Μεσολογγιτών, τελικά, φαίνεται “οξύμωρη”, παράτολμη ή ψύχραιμη και συνειδητή; Να παραθέσετε στοιχεία (στίχους, λέξεις, εκφράσεις κλπ.) που το τεκμηριώνουν στα δύο αποσπάσματα.
11. Ο χαρακτηρισμός «αντρογυναίκες» στο γ’ σχέδιο του Σολωμού σημαίνει ότι οι Μεσολογγίτισσες έμοιαζαν σαν άντρες ή ότι ήταν ισότιμες με τους άντρες στη μεγάλη απόφαση της θυσίας; Τεκμηριώστε την απάντησή σας, συγκεντρώνοντας στοιχεία για τη δράση των γυναικών στον εθνικό αγώνα.
12. Τα γυναικόπαιδα θεωρούνται «άμαχος» πληθυσμός. Σε ποιο από τα δύο σχέδια του Σολωμού αναδεικνύεται η δική τους συμβολή, και από ποιο γεγονός; Να σχολιάσετε γιατί η πράξη τους είναι ισάξια σε σθένος με εκείνη των πολεμιστών της Εξόδου.
13. Ο Καβάφης αποδίδει τιμή σε αυτούς που όρισαν στη ζωή τους να φυλάνε Θερμοπύλες. Τι είναι εκείνο που διακρίνει τη στάση τους και γιατί ο Καβάφης δίνει βάρος σ’ αυτό; Ποια αξία προσθέτει στο ιδανικό της ελευθερίας, το οποίο εξυμνούν οι άλλοι έλληνες δημιουργοί; Να προσδιορίσετε τους στίχους οι οποίοι τονίζουν τη στάση αυτή στο καθαφικό ποίημα.
14. (α) Να συγκρίνετε την έννοια της «γενναιότητας» στο ποίημα του Καβάφη και στα κείμενα των άλλων ελλήνων ομοτέχνων του. (β) Διαπιστώνετε καμία διαφορά στον τρόπο με τον οποίο εξαιρείται η στάση των γενναίων από τον Καβάφη σε σχέση με τους υπόλοιπους δημιουργούς; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας.
15. Να προσδιορίσετε τις αξίες οι οποίες χαρακτηρίζουν τον Άνθρωπο στο καθαφικό ποίημα και να τις συγκρίνετε με τις αντίστοιχες στο ποίημα «Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος» του Λειβαδίτη.
16. Τι τέλος προβλέπεται για τους πρωταγωνιστές των ποιημάτων του Κάλβου, του Σολωμού και του Καβάφη; Να συζητήσετε αν αυτό κάνει τη δράση/στάση τους «μάταιη» ή αν αντίθετα υπογραμμίζει την αξία του αγώνα τους, και γιατί.
17. Να συγκρίνετε τον τελευταίο στίχο του β’ σχεδίου των *Ελεύθερων Πολιορκημένων* του Σολωμού με την τελευταία φράση στο «Ρέκβιεμ» της Αχμάτοβα: ποιο στοιχείο βρίσκετε κοινό και τι δηλώνει, κατά τη γνώμη σας;

- Δ. Σολωμός, *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*
- Ν. Καζαντζάκης, *Ο καπετάν Μιχάλης*
- Οδ. Ελύτης, *Άξιον Εστί*, «Η μεγάλη Έξοδος»
- Π. Ελύαρ, «Αθήνα»

1. Ποια φράση επανέρχεται ως θεματικό μοτίβο (leit-motiv) στον *Καπετάν Μιχάλη* του Καζαντζάκη; Με ποια από τα παραπάνω ποιήματα, ή και με άλλα κείμενα της ενότητας, θα την συσχετίζατε;
2. Στη «μεγάλη Έξοδο» του *Άξιον Εστί* πρωτοστατούν τα παιδιά. Στο απόσπασμα από τον *Καπετάν Μιχάλη*, αντίθετα, πρωταγωνιστής είναι ο παππούς: πώς αιτιολογείται η επιλογή μέσα στο κείμενο; Παίζει κάποιον ρόλο σ' αυτήν και η κρητική καταγωγή του συγγραφέα; (Αναζητήστε πληροφορίες για τις κρητικές Επαναστάσεις και το ακατάβλητο φρόνημα των Κρητών ανά τους αιώνες).
3. Ποια ενέργεια κάνουν πριν τη μεγάλη ώρα τόσο οι Ελεύθεροι πολιορκημένοι στο ποίημα του Σολωμού όσο και ο καπετάν Σήφακας στο κείμενο του Καζαντζάκη; Τι δείχνει αυτό για την ηθική αξία της πράξης τους;
4. Γιατί πιστεύετε ότι ο καπετάν Σήφακας αρχίζει από την πόρτα του *σκολειού* και αφήνει τελευταία την *εκκλησία*; Πώς συνδέονται οι δύο θεσμοί –η εκπαίδευση και η εκκλησία– με τους πατροπαράδοτους αγώνες των Ελλήνων για ανεξαρτησία;
5. Αναζητήστε τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη και διαβάστε την αρχή τους. Ποια στοιχεία βρίσκετε κοινά ανάμεσα στον λαϊκό αγωνιστή και στον καπετάν Σήφακα του Καζαντζάκη; Σε τι μοιάζει το ανάγνωσμα από το *Άξιον Εστί* του Ελύτη με τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη;
6. Με ποιο αφηγηματικό μέσο διατηρείται το «μυστήριο» και η αγωνία του αναγνώστη στο πρώτο μέρος του αποσπάσματος από τον *Καπετάν Μιχάλη* του Καζαντζάκη; Να εξετάσετε την αντίστοιχη τεχνική την οποία χρησιμοποιεί ο Μπεράτης στο *Πλατό ποτάμι*: ποια επιπλέον λειτουργία έχει στο δικό του κείμενο;
7. Ποια στοιχεία συνδέουν το κείμενο του Ελύτη με το έργο του Σολωμού;
8. Να μελετήσετε τη (διμερή) δομή του κειμένου του Ελύτη: ποιο σχήμα κυριαρχεί; Με ποιους εκφραστικούς τρόπους δηλώνεται η διαφορά στο ήθος και στη δράση των χαρακτήρων;
9. Θα χαρακτηρίζατε το κείμενο του Ελύτη «πεζό» ή «ποιητικό»; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας συγκρίνοντας τον ρυθμό και τα εκφραστικά του μέσα με τα υπόλοιπα πεζά της ενότητας.
10. Να σχολιάσετε τη λειτουργία της φύσης στα έργα των Ελύτη και Καζαντζάκη σε σχέση με το περιεχόμενό τους. Σε ποια ακόμη κείμενα της υποενότητας η φύση έχει ενεργή συμμετοχή στα ανθρώπινα δρώμενα;

11. Ποια φράση επανέρχεται ως θεματικό μοτίβο (leit-motiv) στον *Καπετάν Μιχάλη* του Καζαντζάκη; Με ποια από τα παραπάνω ποιήματα, ή και με άλλα κείμενα της ενότητας, θα την συσχετίζατε;
12. Στη «μεγάλη Έξοδος» του *Άξιον Εστί* πρωτοστατούν τα παιδιά. Στο απόσπασμα από τον *Καπετάν Μιχάλη*, αντίθετα, πρωταγωνιστής είναι ο παππούς: πώς αιτιολογείται η επιλογή μέσα στο κείμενο; Παίζει κάποιον ρόλο σ' αυτήν και η κρητική καταγωγή του συγγραφέα; (Αναζητήστε πληροφορίες για τις κρητικές Επαναστάσεις και το ακατάβλητο φρόνημα των Κρητών ανά τους αιώνες).
13. Ποια ενέργεια κάνουν πριν τη μεγάλη ώρα τόσο οι Ελεύθεροι πολιορκημένοι στο ποίημα του Σολωμού όσο και ο καπετάν Σήφακας στο κείμενο του Καζαντζάκη; Τι δείχνει αυτό για την ηθική αξία της πράξης τους;
14. Γιατί πιστεύετε ότι ο καπετάν Σήφακας αρχίζει από την πόρτα του *σκολειού* και αφήνει τελευταία την *εκκλησία*; Πώς συνδέονται οι δύο θεσμοί –η εκπαίδευση και η εκκλησία– με τους πατροπαράδοτους αγώνες των Ελλήνων για ανεξαρτησία;
15. Αναζητήστε τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη και διαβάστε την αρχή τους. Ποια στοιχεία βρίσκετε κοινά ανάμεσα στον λαϊκό αγωνιστή και στον καπετάν Σήφακα του Καζαντζάκη; Σε τι μοιάζει το ανάγνωσμα από το *Άξιον Εστί* του Ελύτη με τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη;
16. Με ποιο αφηγηματικό μέσο διατηρείται το «μυστήριο» και η αγωνία του αναγνώστη στο πρώτο μέρος του αποσπάσματος από τον *Καπετάν Μιχάλη* του Καζαντζάκη; Να εξετάσετε την αντίστοιχη τεχνική την οποία χρησιμοποιεί ο Μπεράτης στο *Πλατό ποτάμι*: ποια επιπλέον λειτουργία έχει στο δικό του κείμενο;
17. Ποια στοιχεία συνδέουν το κείμενο του Ελύτη με το έργο του Σολωμού;
18. Να μελετήσετε τη (διμερή) δομή του κειμένου του Ελύτη: ποιο σχήμα κυριαρχεί; Με ποιους εκφραστικούς τρόπους δηλώνεται η διαφορά στο ήθος και στη δράση των χαρακτήρων;
19. Θα χαρακτηρίζατε το κείμενο του Ελύτη «πεζό» ή «ποιητικό»; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας συγκρίνοντας τον ρυθμό και τα εκφραστικά του μέσα με τα υπόλοιπα πεζά της ενότητας.
20. Να σχολιάσετε τη λειτουργία της φύσης στα έργα των Ελύτη και Καζαντζάκη σε σχέση με το περιεχόμενό τους. Σε ποια ακόμη κείμενα της υποενότητας η φύση έχει ενεργή συμμετοχή στα ανθρώπινα δρώμενα;

- Γ. Μπεράτης, *Το πλατύ ποτάμι*
- Ε.-Μ. Ρεμάρκ, *Ουδέν νεώτερον από το δυτικόν μέτωπον*
- Α. ντε Σαιντ-Εξυπερύ, *Γράμμα σ' έναν όμηρο*
- Γκ. Απολλιναιρ, «*Το λαβωμένο περιστέρι και το συντριβάνι*»

1. Να αντιπαραβάλετε την ατμόσφαιρα στο στρατόπεδο των Ελλήνων, αλλά και των Ιταλών, όπως περιγράφονται στο *Πλατύ ποτάμι* του Μπεράτη, με εκείνη στα χαρακώματα όπου βρίσκεται ο ήρωας του Ρεμάρκ στο *Ουδέν νεώτερον...* Σε τι θα αποδίδατε τη διαφορά;
2. Σε ποιο άλλο πεζό αυτής της υποεπότητας βρίσκουμε να αναπτύσσεται μια ανάλογη σχέση μεταξύ αντιπάλων, όπως αυτή που αναπτύσσεται ανάμεσα στους ιταλούς και στους έλληνες φαντάρους στο κείμενο του Μπεράτη;
3. Πού οφείλεται η μεταβολή της εχθρικής κατάστασης στα κείμενα του Μπεράτη και του Εξυπερύ; Η διαφορά γλώσσας στέκεται εμπόδιο στην ανθρώπινη επικοινωνία, και πώς το εξηγείτε αυτό;
4. Το κεντρικό επεισόδιο στο κείμενο του Εξυπερύ το καταλαμβάνει ένα «θαύμα»: ποιο είναι αυτό και πού αλλού το βρήκαμε να λειτουργεί λυτρωτικά για τον άνθρωπο σε οριακές δοκιμασίες; Να αναφέρετε χαρακτηριστικές φράσεις και σχήματα λόγου με τα οποία το παρουσιάζει ο γάλλος συγγραφέας: είναι τρόποι της πεζογραφίας ή της ποίησης; Να εξηγήσετε τη λειτουργία τους, τι αισθήματα προκαλούν στον αναγνώστη της ιστορίας.
5. Να συγκρίνετε τη μεταμόρφωση των πραγμάτων ως αποτέλεσμα αυτού του θαύματος στο κείμενο του Εξυπερύ με την αντίστοιχη «έμψυχη» μεταμόρφωση των αντικειμένων (της πόρτας, των γραμμάτων) στον *Καπετάν Μιχάλη* του Καζαντζάκη. Τι προκαλεί τη μεταμόρφωση στη δεύτερη περίπτωση;
6. «... δεν ήσουν για μένα παρά μια ιδέα, ένας συνδυασμός ... αυτόν τον συνδυασμό χτύπησα (σκότωσα)» μονολογεί ο ήρωας του Ρεμάρκ στο απόσπασμα από το *Ουδέν νεώτερον...* Στο κείμενο του Εξυπερύ, αντίστοιχα, διαβάζουμε: «Το αγόρι που μου χαμογέλασε ... ένα δευτερόλεπτο νωρίτερα, δεν ήταν παρά μια λειτουργία, ένα εργαλείο, ένα τερατώδες έντομο ...» Πώς παρουσιάζεται ο άνθρωπος μέσα απ' αυτές ή παρόμοιες αναφορές στα δύο κείμενα; Σε ποια ακόμη πεζά της υποεπότητας αντιμετωπίζεται ανάλογα ο άνθρωπος σαν ζώο, αριθμός, μηχανάκι και τα όμοια; Ποια κεντρική ιδέα του πολέμου –και της αντιπολεμικής λογοτεχνίας– εκφράζεται έτσι; Να την συζητήσετε.
7. Παρατηρήστε την κίνηση του χρόνου στα κείμενα των Ρεμάρκ και Εξυπερύ και εξηγήστε τη σημασία της *προβολής στο μέλλον*, στο πρώτο, και της *αναδρομής στο παρελθόν*, στο δεύτερο. Πώς οι χρονικές αυτές μετατοπίσεις υπηρετούν τον αντιπολεμικό στόχο κάθε συγγραφέα;

8. Στο τέλος του αποσπάσματος από το μυθιστόρημα του Ρεμάρκ βλέπουμε τον νεαρό γερμανό φαντάρο να ταυτίζεται με τη ζωή του γάλλου στρατιώτη που σκότωσε «για να σώσει τον εαυτό του». Να το σχολιάσετε, αφού διαβάσετε και το ακόλουθο παράθεμα από το μυθιστόρημα του Έρνεστ Χέμινγουάι, *Για ποιον χτυπά η καμπάνα* (1940):

«[...] Κάθε ανθρώπου ο θάνατος λιγοστεύει εμένα τον ίδιο, γιατί είμαι ένα με την Ανθρωπότητα. Κι έτσι ποτέ σου μη στέλνεις να ρωτήσεις για ποιον χτυπά η καμπάνα. Χτυπάει για σένα».

[Το μυθιστόρημα του Χέμινγουάι αναφέρεται στον Ισπανικό Εμφύλιο· το παράθεμα ανήκει στον άγγλο ποιητή και ιερέα Τζον Ντον, 1572-1631]

9. Το θέμα του αποσπάσματος του Ρεμάρκ, τελικά, είναι ο πόλεμος ή η ζωή; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας λαμβάνοντας υπόψη και την ταύτιση που γίνεται στο τέλος του αποσπάσματος.
10. Ο ποιητής Γκυγιώμ Απολλιναίρ στο καλλίγραμμα «Το λαβωμένο περιστέρι και το συντριβάνι» επιλέγει έναν άλλο τρόπο για να καταγγείλει τον πόλεμο. Να τον αντιπαραβάλετε με την περιγραφή του πολέμου στα πεζά αυτής της υποενότητας. Ποιος τρόπος, κατά την προσωπική σας άποψη, είναι πιο δραστικός και γιατί;
11. Πώς ο τίτλος του ποιήματος του Απολλιναίρ *υποδηλώνει* το θέμα του; Ποιος στίχος μέσα στο ποίημα το δηλώνει εμφαντικά;
12. Να σχολιάσετε το καλλίγραμμα συσχετίζοντας τη μορφή με το περιεχόμενο: (α) Ποια ονόματα κυριαρχούν στο σχήμα του περιστεριού και ποια στους πίδακες του συντριβανιού; Πώς συνδέονται συμβολικά τα ονόματα με τα σχήματα; (β) Τι δείχνει ο διαχωρισμός των σχημάτων/ονομάτων στο ποίημα για τις συνέπειες του πολέμου στη ζωή των ανθρώπων;
13. Στο ποίημα του Απολλιναίρ κυριαρχεί ο νοσταλγικός και πένθιμος τόνος μιας ζωής που «αιμορραγεί» εξαιτίας του πολέμου. Ποιες λέξεις (επίθετα, ρήματα, επιφωνήματα κλπ.) το φανερώνουν; Με ποιον τρόπο ο τελευταίος στίχος στη βάση του συντριβανιού συνοψίζει αυτή την ιδέα; Να σχολιάσετε το σύμβολο της ροδοδάφνης αναλύοντας τα συνθετικά του.
14. Να συζητήσετε για τα ονόματα που αναφέρονται στο καλλίγραμμα, αφού συμβουλευτείτε το εισαγωγικό σημείωμα και το γλωσσάρι. Γιατί πιστεύετε ότι ο Απολλιναίρ επιλέγει να αναφερθεί κυρίως σε *καλλιτέχνες* που χάθηκαν στον πόλεμο; Ποια σχέση ανάμεσα στην τέχνη και στη ζωή υποδηλώνει αυτό;
15. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από το μυθιστόρημα του Στράτη Μυριβήλη *Η ζωή εν τάφω*, το οποίο περιγράφει τα βιώματα ενός έλληνα στρατιώτη στα χαρακώματα του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. (α) Με ποια από τα κείμενα αυτής της υποενότητας θα το συσχετίζατε, και γιατί; (β) Από τι καταλαβαίνουμε την ψυχολογία του νεαρού στρατιώτη στα χαρακώματα και ποια είναι η αιτία της αλλαγής της;

Η ζωή εν τάφω

Προχώρεσα ως την άκρη του χαρακώματος του λόχου μας. Ως την έβγαση των συρματοπλεγμάτων. [...] Επειδή το μέρος είναι ένα νταμάρι όλο πέτρα και δε σκάβεται, σήκωσαν ένα προκάλυμμα με γεώσακους. Έτσι λένε κάτι σακιά γεμάτα με χώμα που μ' αυτά οχυρώνουν τα πετρώδικα χαρακώματα. Τα τσουβάλια αυτά κείτουντ' εδώ χρόνον - καιρό έτσι. Θα φάγαν υγρασίες, βροχάδες, χιόνια και ήλιους. Ήρθαν και σάπισαν από νερά, ο ήλιος τα τσουρούφλισε και τά 'καψε. Τραβώ το δάχτυλό μου πάνω τους. Λιώνει η λινάτσα. Σαν τα ξεθαμμένα ρούχα των πεθαμένων που ξεφτάνε, σταχτωμένα, με το πρώτο άγγιγμα. Είναι τσουβαλάκια φουσκωμένα κάργα, όπως τα πρωτογέμισαν. Άλλα πάλι κρεμάζουν σαχλά, μισοαδειανά. Κάτου από το δυνατό φεγγάρι μοιάζουν με ψοφίμια σκυλιών, άλλα πρησμένα κι άλλα ξαντεριασμένα, σωριασμένα τόνα πάνου στ' άλλο.

Από δω το θέαμα θά 'ναι πιο όμορφο. Τώρα το κρυμμένο ποτάμι ακούγεται καλύτερα όπως φωνάζει μακριά, μες από τη βαθιά κοίτη του. Θέλω να βγάλω το κεφάλι ψηλά από το προπέτασμα, να ιδώ πέρα. Αν μπορούσα μάλιστα θα καβαλίκευα το χαρακώμα. Ακουμπώ το μπαστούνι στο τοίχωμα, σηκώνουμαι στη μύτη της αρβύλας του γερού μου ποδιού και γαντζώνω τα δάχτυλα στους γεώσακους πού 'ναι πάνω - πάνω. Ένας απ' αυτούς λιώνει με μιας κι αδειάζει τον άμμο του πάνω μου. Λοιπόν τότες έγινε μian αποκάλυψη! Μόλις ξεφούσκωσε αυτό το σακί, χαμήλωσε η καμπούρα του και ξεσκέπασε στα μάτια μου μια μικρήν ευτυχία. Αχ, μού 'καμε τόσο καλό στην ψυχή, λίγο ακόμα και θα πατούσα μια τσιριξιά χαράς.

Ήταν ένα λουλούδι εκεί! Συλλογίσου. Ένα λουλούδι είχε φυτρώσει εκεί μέσα στους σαπρακιασμένους γεώσακους. Και μου φανερώθηκε έτσι ξαφνικά τούτη τη νύχτα πού 'ναι γιομάτη θάματα. Απόμεινα να το βλέπω σχεδόν τρομαγμένος. Τ' άγγισα με χτυποκάρδι, όπως αγγίζεις ένα βρέφος στο μάγουλο. Είναι μια παπαρούνα. Μια τόση δα μεγάλη, καλοθρεμμένη παπαρούνα, ανοιγμένη σαν μικρή βελουδένια φούχτα.

Στράτης Μυριβήλης, *Η ζωή εν τάφω*, Εστία, Αθήνα 2006

16. Αναζητήστε στην ενότητα «Λογοτεχνία και Οικολογία» του βιβλίου *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής* της Β' Γυμνασίου το κείμενο του Καββαδία «Στο άλογό μου» και την ιστορία του Χιόνη για την παπαρούνα, και σχολιάστε τη σχέση τους με το παραπάνω απόσπασμα του Μυριβήλη.
17. Να συγκρίνετε την **εμπειρία** του πολέμου, όπως την βιώνουν οι πρωταγωνιστές των κειμένων που εξετάσατε, με την **ιδέα** που έχουν για τον πόλεμο όσοι αναχωρούν πρώτη φορά για το μέτωπο, όπως την παρουσιάζει το ακόλουθο απόσπασμα του ιστορικού Μαρκ Φερό: «Οι νέοι φεύγουν για τον πόλεμο σαν σε περιπέτεια, ευτυχείς που αλλάζουν ζωή, που ταξιδεύουν, έχοντας όλοι εκπληρώσει το καθήκον και σίγουροι ότι θα ξαναγυρίσουν σύντομα στεφανωμένοι με τις δάφνες της νίκης».
18. Με αφορμή τα παραπάνω κείμενα, να συζητήσετε την επίδραση του πολέμου στον ανθρώπινο ψυχισμό. Πώς αλλάζει ο πόλεμος τον άνθρωπο;

19. Αναζητήστε στην ενότητα «Λογοτεχνία και Οικολογία» του βιβλίου *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής* της Β΄ Γυμνασίου το κείμενο του Καββαδία «Στο άλογό μου» και την ιστορία του Χιόνη για την παπαρούνα, και σχολιάστε τη σχέση τους με το παραπάνω απόσπασμα του Μυριβήλη.
20. Να συγκρίνετε την **εμπειρία** του πολέμου, όπως την βιώνουν οι πρωταγωνιστές των κειμένων που εξετάσατε, με την **ιδέα** που έχουν για τον πόλεμο όσοι αναχωρούν πρώτη φορά για το μέτωπο, όπως την παρουσιάζει το ακόλουθο απόσπασμα του ιστορικού Μαρκ Φερό: «Οι νέοι φεύγουν για τον πόλεμο σαν σε περιπέτεια, ευτυχείς που αλλάζουν ζωή, που ταξιδεύουν, έχοντας όλοι εκπληρώσει το καθήκον και σίγουροι ότι θα ξαναγυρίσουν σύντομα στεφανωμένοι με τις δάφνες της νίκης».
21. Με αφορμή τα παραπάνω κείμενα, να συζητήσετε την επίδραση του πολέμου στον ανθρώπινο ψυχισμό. Πώς αλλάζει ο πόλεμος τον άνθρωπο;

- **Γ. Μπεράτης, *Το πλατύ ποτάμι***
- **Λ. Σολομωνίδου, *Ενθάδε κείται***
- **Τ. Χατζηαναγνώστου, *Ένας πολίτης ελεεινής μορφής***

1. Πώς συμπεριφέρονται οι Ιταλοί στους Έλληνες απεσταλμένους στο *Πλατύ ποτάμι* και πώς συμπεριφέρονται οι Εγγλέζοι στους Κύπριους αγωνιστές στο *Ενθάδε κείται*; Να αιτιολογήσετε τη διαφορά, λαμβάνοντας υπόψη και τη σχέση μεταξύ των μεν και των δε.
2. Τι αισθήματα σας προκαλεί η στάση Ιταλών και Εγγλέζων στα κείμενα του Μπεράτη και της Σολομωνίδου αντίστοιχα; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.
3. Να περιγράψετε τον χαρακτήρα και τη σχέση των δύο «κηρύκων» στο απόσπασμα από το *Πλατύ Ποτάμι* του Μπεράτη, από τη μια, και του Δημήτρη Γεωργάρα και του συντρόφου του Γρηγόρη στο απόσπασμα από το *Ενθάδε κείται* της Σολομωνίδου, από την άλλη. Παρατηρείτε καμία διαφορά και πώς την εξηγείτε;
4. Να συγκρίνετε τη στάση του διοικητή Σγουρού (στο κείμενο του Μπεράτη) και του τομεάρχη (στο κείμενο της Σολομωνίδου) απέναντι στους φαντάρους / συντρόφους τους. Τι ανθρώπους σκιαγραφούν και τι δεσμό αναπτύσσουν αυτοί με τους υφισταμένους τους; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με αναφορές στα κείμενα.

5. Να συγκρίνετε την ατμόσφαιρα στην ιστορία που αφηγείται ο Μπεράτης με αυτήν στις ιστορίες που περιγράφουν οι Σολομωνίδου και Χατζηαναγνώστου, και να εξηγήσετε τι την κάνει χαλαρή στην πρώτη περίπτωση και τι ασφυκτική / εκρηκτική στη δεύτερη. Ποια εκφραστικά και αφηγηματικά μέσα χρησιμοποιούν οι συγγραφείς για να την αποδώσουν;
6. Παρατηρήστε τον ρυθμό της αφήγησης στα κείμενα της Σολομωνίδου και του Χατζηαναγνώστου: πώς θα τον χαρακτηρίζατε και τι εξυπηρετεί ο συγκεκριμένος ρυθμός; Συμβαίνει το ίδιο στην αφήγηση του Μπεράτη; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας.
7. (α) Να επαληθεύσετε με συγκεκριμένα παραδείγματα από το απόσπασμα την παρακάτω σημείωση εργασίας του Μπεράτη για το *Πλατό ποτάμι*:

«Να τις συμπεριλάβεις όλες (τις λεπτομέρειες) χωρίς, συγχρόνως, να φαίνεσαι (και να φαίνεται) πως συμπεριλαμβάνεις. Εδώ είναι όλο το στοίχημα. Δηλαδή, να τις τυλίγεις μέσα στην πιο φυσική σου φράση – τάχα χωρίς να τις κυνηγάς. Κι έτσι μόνο θα τις βάλεις ανέτως (και τάχα παρεμπιπτόντως) όλες».

(β) Η έμφαση στις λεπτομέρειες επαληθεύεται στα αποσπάσματα της Σολομωνίδου και του Χατζηαναγνώστου; Να τεκμηριώσετε την άποψή σας.
8. Εξετάστε πώς χρησιμοποιείται ο ευθύς και ο πλάγιος λόγος, για την απόδοση του λόγου των προσώπων, στα κείμενα του Μπεράτη και της Σολομωνίδου: α) Σε ποιο από τα παραπάνω κείμενα εμφανίζεται πιο έντονα να συγγέεται ο ευθύς με τον πλάγιο λόγο (ακόμα και μέσα στην ίδια παράγραφο ή και στην ίδια περίοδο); β) Τι προσδίδει στο ύφος των κειμένων η συγκεκριμένη τεχνική; Να εντοπίσετε χαρακτηριστικά παραδείγματα στα κείμενα.
9. Στο απόσπασμα από το *Πλατό Ποτάμι*, ο αφηγητής παρουσιάζεται μέσα στη διήγηση με το πραγματικό του όνομα (Μπεράτης). Σε ποια άλλα πεζά της ενότητας, ελληνικά ή ξένα, εντοπίζετε ανάλογα «αυτοβιογραφικά» στοιχεία στην αφήγηση (χρήση α' προσώπου); Τι χαρακτήρα δίνουν τα στοιχεία αυτά στα εν λόγω έργα και πώς επιδρούν στον αναγνώστη;

- **Λ. Σολομωνίδου, *Ενθάδε κείται***
- **Γ. Ρίτσος, *Αποχαιρετισμός***
- **Ζ. Σκάρος, «Ο λύκος δε διαλέγει»**
- **Ι. Καμπανέλλης, *Μαουτχάουζεν***
- **Τ. Χατζηαναγνώστου, *Ένας πολίτης ελεεινής μορφής***

1. Να συγκρίνετε τη συμπεριφορά των Εγγλέζων απέναντι στους παγιδευμένους, στο *Ενθάδε κείται* της Σολομωνίδου, με εκείνη των Γερμανών απέναντι στους αιχμαλώτους στα κείμενα των Σκάρου και Καμπανέλλη. Τι κάνει τη συμπεριφορά τους «άτιμη», ανεπίτρεπτη ακόμη και για τους νόμους του πολέμου;
2. Οι αγωνιστές στο κείμενο της Σολομωνίδου αυτοχαρακτηρίζονται «αγρίμια που τους στήγουνε παγίδες [οι διώκτες τους]». Πού αλλού συναντήσαμε μια ανάλογη εικόνα φυγάδων-επαναστατών οι οποίοι έχουν στήσει τα κρησφύγετά τους στη φύση; Τι δηλώνει η εικόνα αυτή για το πώς είναι αναγκασμένοι συχνά να ζουν οι αγωνιστές και οι εξεγερμένοι; Να το αιτιολογήσετε.
3. Να αντιπαραβάλετε τις ζωόμορφες μεταφορές στον θούριο του Ρήγα και στο πεζό της Σολομωνίδου (*λιοντάρια, αγρίμια*) με τις αντίστοιχες στα κείμενα των Σκάρου, Χατζηαναγνώστου και Ελύτη (*λύκοι, σκυλιά, τσακάλια, όρνια και θηρία*): έχουν το ίδιο νόημα; Τεκμηριώστε την απάντησή σας με βάση τα περιγραφόμενα πρόσωπα.
4. Στο πεζογράφημα της Σολομωνίδου διαπιστώνουμε μια αντιστροφή ρόλων / ονομάτων: γιατί πιστεύετε ότι η συγγραφέας δεν κράτησε τα ονόματα του πρωταγωνιστή - δευτεραγωνιστών, όπως τα ξέρουμε από την πραγματική ιστορία της μάχης του Μαχαιρά; Τι ήθελε να δηλώσει με αυτή την αντιμετάθεση;
5. Ποια διάσταση δίνει στο ολοκαύτωμα του Αυξεντίου το ποίημα «Αποχαιρετισμός» του Ρίτσου, σε σχέση με τη ρεαλιστική περιγραφή της Σολομωνίδου; Να συγκρίνετε τα εκφραστικά μέσα των δύο δημιουργών: με τι τρόπους «αφηγούνται» την ίδια ιστορία;
6. Το αφήγημα της Σολομωνίδου κλείνει με τη φράση «όπου αγγίζει είναι φωτιά». Το ποίημα του Ρίτσου κλείνει με τον στίχο «να μου δροσίζει (ο ήλιος) το καμένο στήθος». Τι περιγράφουν οι δύο εικόνες με άλλο τρόπο; Να δηλώσετε ποιος τρόπος σάς φαίνεται πιο δραστικός, και γιατί.
7. Να αντιπαραβάλετε τους τίτλους στο πεζό της Σολομωνίδου και στο ποίημα του Ρίτσου για τον Αυξεντίου: γιατί «αποχαιρετισμός» και όχι «τέλος»; Ποια σημασία (και προοπτική) δίνει στη θυσία του ήρωα ο ποιητής με αυτόν τον τρόπο; Η Ιστορία τον δικαίωσε; Συζητήστε το.
8. Στα πεζά και ποιήματα αυτής της υποενοότητας οι Έλληνες είναι αντιμέτωποι με έναν εθνικό εχθρό. Τι συμβαίνει στο αφήγημα του Χατζηαναγνώστου;
9. Να εντοπίσετε τις αναφορές στο κείμενο του Χατζηαναγνώστου, οι οποίες το συνδέουν με τα έργα του Σολωμού και του Καζαντζάκη.
10. Σε ποιο σημείο στο απόσπασμα του Χατζηαναγνώστου εξηγείται η φυσική επαναστατικότητα των νέων; Πού αλλού είδαμε «τα παιδιά» να πρωτοστατούν στον αγώνα; Με αφορμή τα κείμενα αυτά, να συζητήσετε τον ρόλο της νεολαίας στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

11. Να συγκρίνετε το μοτίβο του τραγουδιού στα αφηγήματα του Χατζηαναγνώστου και του Σκάρου: λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο στις δύο ιστορίες; Να το αιτιολογήσετε.
12. Παρατηρήστε την «ηθική συμμετοχή» της φύσης στα ανθρώπινα δρώμενα στο αφήγημα του Χατζηαναγνώστου. Να την συγκρίνετε με το κείμενο του Ελύτη.
13. Στο απόσπασμα του Χατζηαναγνώστου περιγράφεται ένα σκηνικό «αποκάλυψης». Εντοπίστε τα κυρίαρχα μοτίβα και σχολιάστε το επίπεδο στο οποίο τοποθετεί τη δράση ο συγγραφέας. Ποια κεντρική ιδέα -και αξία- αναδεικνύεται έτσι;
14. Στο τελευταίο μέρος του αποσπάσματος, ποια ακόμη πανανθρώπινη αξία προβάλλεται; Να την συσχετίσετε με την ιστορική αφορμή του κειμένου του Χατζηαναγνώστου.
15. Στο πιο κρίσιμο σημείο του επεισοδίου που περιγράφει ο Χατζηαναγνώστου ξεχωρίζει μια γυναικεία φωνή. (α) Πώς εξηγείται αυτή η επιλογή μέσα στο κείμενο; (β) Σε ποια άλλα κείμενα βρίσκουμε μιαν ανάλογη δυναμική συμμετοχή των γυναικών στους κοινωνικούς και εθνικούς αγώνες; Τεκμηριώστε την απάντησή σας με συγκεκριμένους στίχους ή χαρακτηρισμούς των γυναικών στα κείμενα αυτά.
16. Οι κρατούμενοι ή εξεγερμένοι στις ιστορίες των Σκάρου, Καμπανέλλη, Σολωμονίδου και Χατζηαναγνώστου μπορούν να θεωρηθούν «ελεύθεροι πολιορκημένοι», όπως εκείνοι στο ποίημα του Σολωμού; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
17. Συζητήστε ποια θα ήταν η δική σας στάση ή τοποθέτηση απέναντι σε ανάλογα περιστατικά ή εμπειρίες, όπως αυτά που περιγράφονται στα παραπάνω κείμενα.

- **Ζ. Σκάρος, «Ο λύκος δε διαλέγει»**
- **Ι. Καμπανέλλης, *Μαουτχάουζεν***
- **Α. Φρανκ, *Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ***
- **Μπ. Μπρεχτ, «Το κάψιμο των βιβλίων»**

1. Διαβάζοντας τα κείμενα του Σκάρου και του Καμπανέλλη, ποιο θεωρείτε ότι θα μπορούσε να ήταν συνέχεια του άλλου; Να προσδιορίσετε τα θεματικά και σκηνοθετικά στοιχεία που αποδεικνύουν τη μεταξύ τους συγγένεια και να την αιτιολογήσετε.
2. Με ποιες εκφράσεις περιγράφονται και τι αισθήματα προκαλούν στον αναγνώστη οι συνθήκες ζωής των αιχμαλώτων πολέμου στα αποσπάσματα του Σκάρου και του Καμπανέλλη;
3. Από πού φαίνεται στα δύο κείμενα η πλήρης απαξίωση της ανθρώπινης ζωής στο στρατόπεδο (ότι δηλαδή η ζωή *δεν αξίζει τίποτα*);

4. Ποιες ανθρώπινες αξίες και απολαύσεις παρωδούνται (εξευτελίζονται) στο στρατόπεδο συγκέντρωσης, τόσο στο Χαϊδάρι όσο και στο Μαουτχάουζεν; Να σχολιάσετε τα παραγγέλματα των Ες Ες που το δηλώνουν στα εν λόγω κείμενα.
5. Το κεντρικό επεισόδιο και στα δύο αποσπάσματα διαδραματίζεται έξω, στην ύπαιθρο. Πώς περιγράφεται η φύση –ο λόφος, το λατομείο– από τους δύο συγγραφείς; Διαπιστώνετε καμιά διαφορά σε σχέση (α) με την παρουσίαση της φύσης στον *Καπετάν Μιχάλη* του Καζαντζάκη και (β) με το ειδυλλιακό τοπίο στην ενότητα της «Οικολογίας» της Β΄ Γυμνασίου; Να την ερμηνεύσετε σε σχέση με το περιεχόμενο των κειμένων.
6. Επικεντρωθείτε στις μεταφορές με τις οποίες περιγράφονται δεσμοφύλακες και αιχμάλωτοι στο κείμενο του Σκάρου: ποιο είναι το κοινό χαρακτηριστικό τους; Δικαιολογείται έτσι ο τίτλος του διηγήματος «Ο λύκος δε διαλέγει»;
7. Σε ποια άλλα κείμενα της ενότητας διαπιστώνετε μιαν αντίστοιχη μεταχείριση των κρατουμένων / αιχμαλώτων από τους εξουσιαστές-δεσμώτες τους; Ποιο είναι το γενικό συμπέρασμα: σε τι μετατρέπεται ο άνθρωπος σε συνθήκες πολέμου / αιχμαλωσίας (και γενικά βίας);
8. Να συγκρίνετε τις απόψεις του Λάιου και του Αντώνη, στα κείμενα αντίστοιχα των Σκάρου και Καμπανέλλη, για την «απανθρωποποίηση» των γερμανών δεσμοφυλάκων. (α) Ποιες συμπεριφορές των Ες-Ες επιβεβαιώνουν τις απόψεις αυτές στα δύο αποσπάσματα; (β) Πώς προκαλείται αυτή η ψυχική αλλοίωση, η οποία μετατρέπει τον άνθρωπο σε «μηχανή εξόντωσης», σύμφωνα με τα κείμενα;
9. (α) Με ποια αφηγηματικά μέσα οι δύο συγγραφείς, Σκάρος και Καμπανέλλης, αποδίδουν τη ρουτίνα των εκτελέσεων και την απάθεια των δεσμοφυλάκων απέναντι στα θύματά τους; (β) Σε ποιο σημείο του κειμένου του Σκάρου ο αφηγηματικός ρυθμός επιταχύνεται παρακολουθώντας την ένταση της στιγμής, και πώς δηλώνεται αυτό μορφικά (συντακτικά); Σε ποια ελληνικά πεζά της υποενότητας υπάρχει ανάλογος «κινηματογραφικός» ρυθμός;
10. Γιατί, πιστεύετε, ο Αντώνης στο απόσπασμα από το *Μαουτχάουζεν* «δεν πολυμιλούσε» για το κατόρθωμά του; Τι δηλώνει αυτό για το ήθος του;
11. Ποια στοιχεία δείχνουν την αλληλεγγύη της κοινότητας των κρατουμένων στο κείμενο του Καμπανέλλη; Με ποιο «δώρο» ανταμείβουν την πράξη του Αντώνη; Το έχουμε ξαναβρεί αλλού και πού; Να σχολιάσετε τη συμβολική λειτουργία του στα εν λόγω κείμενα (ποια ανθρώπινη ανάγκη εκφράζει).
12. Από πού φαίνεται ο ημερολογιακός χαρακτήρας του κειμένου της Άννας Φρανκ και σε τι διαφέρει από τη λογοτεχνική γραφή των προηγούμενων κειμένων; Τι αξία δίνει στη μαρτυρία της;

13. Ποια λέξη επαναλαμβάνεται επίμονα στο απόσπασμα από το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ, μολονότι θα μπορούσε να παραλειφθεί ως ευκόλως εννοούμενη από τα συμφραζόμενα; Τι την κάνει *αναγκαία* στην αφήγηση, κατά τη γνώμη σας;
14. Να μελετήσετε τον κατάλογο των απαγορεύσεων στο ημερολόγιο της Άννας Φρανκ. Τι διαπιστώνετε σε ό,τι αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα των Εβραίων; Πού νομίζετε ότι αποσκοπούσαν αυτές οι απαγορεύσεις και τι συνέπειες είχαν στην ψυχολογία των ανθρώπων; Ποιο από τα ελληνικά κείμενα το επιβεβαιώνει;
15. Να συγκρίνετε τη στάση των ελλήνων αιχμαλώτων Δημοράγκα (στο κείμενο του Σκάρου) και Αντώνη (στο κείμενο του Καμπανέλλη) απέναντι στην εξουσία των δεσμοφυλάκων τους, σε αντιδιαστολή με τη στάση του εβραίου αιχμαλώτου στο *Μαουτχάουζεν*. Συζητήστε τις διαπιστώσεις σας, λαμβάνοντας υπόψη το ποίημα του Κάλβου αλλά και το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ (ιδίως την καταληκτική φράση). Τι κατάφεραν να κάμψουν οι γερμανοί Ναζί στη δική του περίπτωση;
16. Ποιες ακόμη ομάδες ανθρώπων περιθωριοποιούνται ή εξοντώνονται με βάση τη ρατσιστική πολιτική των Ναζί, σύμφωνα με το παρακάτω κείμενο του γερμανού ιερέα Μάρτιν Νίμελερ (Martin Niemöller), γραμμένο το 1937;

Στην αρχή ήρθαν να πάρουν τους Εβραίους.
Δεν ήμουν Εβραίος και δεν φώναξα.
Μετά ήρθαν να πάρουν τους κομμουνιστές.
Δεν ήμουν κομμουνιστής και δεν φώναξα.
Έπειτα ήρθε η ώρα των σοσιαλδημοκρατών.
Δεν ανήκα σ' αυτό το κόμμα και δεν έβρισκα λόγο να διαμαρτυρηθώ.
Ακολούθησαν οι ομοφυλόφιλοι.
Ούτε κι αυτό σκέφτηκα ότι με αφορούσε.
Στο τέλος ήρθε η σειρά των τσιγγάνων.
Ούτε και τότε βρήκα λόγια για να εκφράσω την αντίθεσή μου.

Ο επόμενος στη σειρά ήμουν εγώ.
Αλλά δεν υπήρχε κανείς για να φωνάξει.

<http://www.alfavita.gr/artro.php?id=5109>

(σχετικό φιλμάκι: <http://www.greektube.org/content/view/28143/2/>)

17. Τι διαπιστώνει κανείς από το κείμενο του Νίμελερ για την έκταση που είχαν οι ρατσιστικές διώξεις των Ναζί στην κοινωνία;

18. Ποια επιπλέον πτυχή στην καταπάτηση των αξιών σε σκοτεινές περιόδους, όπως εκείνη του Ναζισμού, προσθέτει το ποίημα του Μπρεχτ «Το κάψιμο των βιβλίων»; Να εξετάσετε τη φωτογραφία που συνοδεύει το ποίημα στο βιβλίο σας και να αναζητήσετε κι άλλες πληροφορίες από ιστορικά βιβλία και πηγές για την πραγματικότητα που περιγράφεται στο ποίημα.
19. Σε ποια άλλα κείμενα της ενότητας εντοπίζετε ανάλογες ρατσιστικές/αντικοινωνικές συμπεριφορές, οι οποίες συνεπάγονται την καταπάτηση θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων; Τι διαπιστώνετε για την ισχύ των ρατσιστικών προκαταλήψεων και συμπεριφορών σε κοινωνίες τόσο διαφορετικές μεταξύ τους;
20. Τι δείχνουν τα παραπάνω για τους κινδύνους του ρατσισμού και τι υποδεικνύουν για τη στάση, την εγρήγορση όλων μας; Να συζητήσετε τις απόψεις σας.
21. Στο ακόλουθο ποίημα του Κύπρου Χρυσάνθη, η μορφή είναι το μήνυμα. Να συζητήσετε τι σχολιάζει και πώς συνοψίζει το περιεχόμενο των προηγούμενων κειμένων.

Προειδοποίηση

άνθρωπος
εδώ
Κ Σ
Ι Ο
Ν Τ
Δ Α
Υ
Ν Ν
Α Ο
Θ Σ

Κύπρος Χρυσάνθη, *Λυρικός λόγος Β΄*, Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη, Λευκωσία 1985

- Μπ. Μπρεχτ, «Το κάψιμο των βιβλίων» – «Ερωτήσεις κι αποκρίσεις»
- Ε. Βακαλό, «Πώς έγινε ένας κακός άνθρωπος»
- Τ. Χατζηαναγνώστου, *Ένας πολίτης ελεεινής μορφής*
- Ν. Εγγονόπουλος, «Essai sur l' inégalité des races humaines»

1. Ποια σημαντική διάσταση προσθέτουν τα κείμενα του Μπρεχτ και της Βακαλό (αλλά και το ποίημα του Νίμελερ) στις μαρτυρίες των Σκάρου, Καμπανέλλη και Άννας Φρανκ; Την ευθύνη ποιων αναδεικνύουν;
2. Να δείξετε πώς το παρακάτω κείμενο του Μπρεχτ συνομιλεί με το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ και τι είδους «μανιφέστο» συγκροτεί (τι αρχές διακηρύσσει) για τον ενεργό πολίτη. Να σχολιάσετε και τον τίτλο του.

Η συμπεριφορά στα ξένα
(απόσπασμα)

2. Όποιος δεν επιμένει για τις δίκαιες διεκδικήσεις του, φέρνεται ανήθικα.
Όποιος πετάει το δίκιο του στο δρόμο, αφήνει το δίκιο άδικο να γίνει.
Όποιος τον χυδαίο στη θέση του δε βάζει, τη χυδαιότητα ενθαρρύνει.
Όποιος δεν τρώει απ' το κοινό τραπέζι, διαφθείρει τη συνείδηση αυτών που τρώνε.

Μπ. Μπρεχτ, *Ποιήματα*, μτφρ. Νάντια Βαλαβάνη, Σύγχρονη εποχή, Αθήνα 1987

3. Να συγκρίνετε τη στάση του ποιητή στο «Κάψιμο των βιβλίων» του Μπρεχτ με το «μπορώ» στο κείμενο της Αχμάτοβα. Τι δηλώνει για το χρέος αλλά και τη δύναμη των πνευματικών ανθρώπων απέναντι στην αυθαιρεσία και την ωμή βία της εξουσίας;
4. Να σχολιάσετε την αναφορά στον «τύραννο» ή στους «τυράννους» στα ποιήματα του Μπρεχτ «Ερωτήσεις κι αποκρίσεις» και «Το κάψιμο των βιβλίων»: πού την πρωτοσυναντήσαμε; Γιατί πιστεύετε ότι ο γερμανός συγγραφέας επιμένει σε αυτή τη γενική αναφορά, αντί να καταγγείλει επώνυμα το χιτλερικό καθεστώς της πατρίδας του από το οποίο έχει υποστεί διώξεις και ο ίδιος; Τι εμβέλεια αποκτά έτσι ο στόχος της κριτικής του;
5. Πώς γίνεται στο ποίημα της Βακαλό η μετατροπή του μικρού καλού ανθρώπου σε κακό και γιατί η ποιήτρια επιλέγει αυτό το «πλάνο» για να την περιγράψει; Τι δείχνει στον αναγνώστη;
6. Να συγκρίνετε το ποίημα της Βακαλό με το πεζό του Χατζαναγνώστου. Ποιες σκέψεις και συναισθήματα φέρνουν κοντά τους ανθρώπους στο δεύτερο κείμενο, μετατρέποντάς τους από πολίτες «ελεεινής μορφής» σε ενεργούς και αλληλέγγυους μεταξύ τους;
7. Να αντιπαραβάλετε το ποίημα της Βακαλό με το «Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος» του Λειβαδίτη ως προς τη στάση του ανθρώπου που περιγράφουν.
8. Ποιο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό παρουσιάζει η μορφή του ποιήματος της Βακαλό; Να δείξετε πώς δημιουργείται το νόημα του ποιήματος από τους διαφορετικά γραμμένους στίχους του. (Να το συγκρίνετε και με τα σχεδιάσματα από τους *Ελεύθερους Πολιορκημένους* του Σολωμού).

9. Αιτιολογήστε τον τελευταίο στίχο του ποιήματος της Βακαλό: «αρχή του παραμυθιού καλημέρα σας». Πώς ανατρέπεται η παραδοσιακή *έναρξη* και *λήξη* των κανονικών παραμυθιών; Ποια νομίζετε τελικά πως είναι η πρόθεση της ποιήτριας; να πει ένα παραμύθι ή να ξυπνήσει τους αναγνώστες της;
10. Με ποιον τρόπο το ποίημα «Ερωτήσεις κι αποκρίσεις» του Μπρεχτ συνομιλεί και συνεχίζει το «παραμύθι» της Βακαλό;
11. Συγγενεύει στη μορφή και στο ύφος το ποίημα της Βακαλό με τα κείμενα του Μπρεχτ, και γιατί; Αιτιολογήστε την απάντησή σας εξετάζοντας το περιεχόμενό τους (τι είδους κείμενα συνιστούν για τον αναγνώστη).
12. Ποιο είναι το «κοινό γνώρισμα» το οποίο υπερβαίνει κάθε διαφορά μεταξύ των ανθρώπων, σύμφωνα με το ποίημα του Εγγονόπουλου; Γιατί ο ποιητής το ονομάζει «τερατώδες»; Ποιο γνώρισμα του ανθρώπου υπαινίσσεται και επικρίνει με τον τρόπο αυτό;
13. Να σχολιάσετε πώς συνδέονται ο τίτλος και η προμετωπίδα του ποιήματος (η θεωρία και η πράξη του ρατσισμού).
22. Με αφορμή το εισαγωγικό σημείωμα στο ποίημα του Εγγονόπουλου, αναζητήστε τα χαρακτηριστικά της «Αρίας φυλής», σύμφωνα με τη ναζιστική προπαγάνδα, και συγκρίνετέ τα με τα *πραγματικά* χαρακτηριστικά των προπαγανδιστών της, καταρχάς με τον ίδιο τον Χίτλερ. Με βάση τις διαπιστώσεις σας, συζητήστε αν τα ρατσιστικά στερεότυπα έχουν πραγματική βάση ή είναι μια φανταστική κατασκευή.
14. Θεωρείτε ότι η προμετωπίδα στο ποίημα του Εγγονόπουλου αναφέρεται μόνο στον Χίτλερ ή η δράση του χρησιμοποιείται παραδειγματικά; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας λαμβάνοντας υπόψη και τα κείμενα της επόμενης υποενότητας.
15. Έχοντας διαβάσει όλο το ποίημα του Εγγονόπουλου, ποιο νομίζετε ότι είναι το νόημα του κεντρικού στίχου που βρίσκεται ανάμεσα σε παύλες: ότι το *εφήμερο* της ανθρώπινης ζωής επιτρέπει κάθε παραλογισμό ή ότι, αντίθετα, η σύντομη διάρκειά της δίνει στη ζωή *αυταξία* και απαγορεύει κάθε παραλογισμό εναντίον της;
16. Γιατί *δεν* ξεχνιέται ο Αδόλφος Χίτλερ; *Μπορεί, πρέπει* να ξεχαστεί; Να συσχετίσετε το ρητορικό ερώτημα του Εγγονόπουλου με το ερώτημα «πώς θα ζήσουμε;» στο ποίημα «Η δύση του αιώνα» της Σιμπόρσκα. Τι πιστεύετε εσείς: πρέπει να θυμόμαστε ή να ξεχάσουμε τις μαύρες σελίδες στην ιστορία της ανθρωπότητας προκειμένου να πάμε μπροστά («να ζήσουμε»);

B. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

- Κ. Κάλεν, «Περιστατικό»
- Τζ. Σ. Κόταρ, «Κι Εσύ τι Θα Πεις;»
- Σ. Δημητρίου, «Το ποταμάκι με τους γυρίνους»
- Ε. Λέσσιγκ, «Νάθαν ο σοφός»

1. Από τις «διαφορές» τις οποίες αναφέρει ο Εγγονόπουλος στο ποίημά του, ποια θίγεται στο κείμενο του Λέσσιγκ *Νάθαν ο σοφός* και ποιες καταγγέλλουν τα ποιήματα των Αφροαμερικανών και το διήγημα του Δημητρίου; Να εξετάσετε με ποιον τρόπο χειρίζεται κάθε συγγραφέας το θέμα του.
2. Ο διαφωτιστής Λέσσιγκ χρησιμοποιεί μια «παραβολή» (ένα παραμύθι). Πώς εξηγείται αυτή η επιλογή από έναν εκπρόσωπο του ορθολογισμού; Να την αιτιολογήσετε συζητώντας τον σκοπό του κειμένου.
3. Τι δηλώνουν οι ηλικίες των πρωταγωνιστών και οι τελευταίοι στίχοι στο ποίημα του Κάλεν; Με αφορμή τα στοιχεία αυτά –και προσωπικά βιώματα, αν έχετε– συζητήστε πώς ριζώνουν και τι επίδραση έχουν τέτοιες προκαταλήψεις στην παιδική ψυχή. Ποιους τρόπους θα προτείνατε ως προστασία;
4. Να σχολιάσετε την αναφορά στους στ. 9-10 του ποιήματος του Κόταρ για τη γη που καταπατείται: τη διάκριση σε βάρος ποιας άλλης φυλής καταγγέλλει; Βρείτε αναλογίες και με την τελευταία φράση από το διήγημα του Δημητρίου «Το ποταμάκι με τους γυρίνους». Τι κοινό φαίνεται να συνδέει όλες αυτές τις φυλές με τη φύση;
5. Διαβάστε το ακόλουθο ποίημα του Αφροαμερικανού Κλωντ Μακ Κέϊ: ποιαν άλλη διάσταση δίνει στο φυλετικό πρόβλημα των εγχρώμων της Αμερικής; Σχολιάστε τη στάση και τις αξίες οι οποίες προβάλλονται σ' αυτό, με αναφορά και άλλα κείμενα της ενότητας. Ποια ποιήματα, συγκεκριμένα, σας θυμίζουν οι τελευταίοι στίχοι;

ΚΛΩΝΤ ΜΑΚ ΚΕΪ

Αν πρέπει να πεθάνουμε

Αν πρέπει να πεθάνουμε,
ας μην πεθάνουμε κυνηγημένοι
και μαντρωμένοι
σ' άδοξο μέρος σαν γουρούνια
κι ως θα γαβγίζουν γύρω μας
χλευάζοντας την καταραμένη μοίρα μας
άγριοι και πεινασμένοι σκύλοι.

Αν πρέπει να πεθάνουμε,
ω ας πεθάνουμε περήφανα
έτσι που το ακριβό μας αίμα
χαμένο να μην πάει.
Τότε ως και τα τέρατα που αφηφούμε
θ' αναγκαστούνε,
αν και νεκρούς,
να μας τιμούνε!
Έχουμε, αδέρφια, αντιμέτωπο
τον ίδιο οχτρό!
Κι αν σε αριθμό μας ξεπερνούνε
γενναίοι ας φανούμε
κι ας δώσουμε στα χίλια τους χτυπήματα ένα θανατηφόρο χτύπημα!
Τι κι αν μπροστά μας κείται
ανοιχτός ο τάφος;
Σαν άντρες θ' αντικρίσουμε
τη συμμορία των αναντρων φονιάδων,
στητοί στον τοίχο,
πεθαίνοντας
μα αντιπολεμώντας.

Νέγρικα και άλλα ποιήματα, απόδοση Αντώνης Μαρτάλης, Βιβλιοφιλία, Αθήνα 1991

6. Εντοπίστε και σχολιάστε στο ποίημα του Μακ Κέι τις ζωόμορφες παρομοιώσεις και μεταφορές (*γουρούνια, γαβγίζουν* κλπ). Τη συμπεριφορά ποιων σας θυμίζουν; Αναζητήστε πληροφορίες για την ένοπλη ρατσιστική οργάνωση των λευκών της Αμερικής Κου Κλουξ Κλαν και συγκρίνετε την εγκληματική δράση της με την εικόνα που περιγράφει το ποίημα.
7. Ποιες οικουμενικές αξίες αντιπροσωπεύει ο Θεός στο ποίημα του Κόταρ «Κι Εσύ τι Θα Πεις;» Με ποιον τρόπο δηλώνεται στο ποίημα η παραβίασή τους από τους λευκούς «αφέντες»; Συζητήστε τις απόψεις σας για το αν τέτοιες αδικίες έχουν ξεπεραστεί στην εποχή μας.
8. Θυμηθείτε το σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης (από τα ιστορικά βιβλία σας) και εξετάστε τη σχέση του με τα δικαιώματα που διεκδικούνται στο ποίημα του Κόταρ. Με βάση τις διαπιστώσεις σας, συζητήστε την παλαιότητα τέτοιων αιτημάτων και την οικουμενικότητά τους.
9. Να συσχετίσετε το ποίημα του Κόταρ με το παρακάτω ποίημα του Ρίτσου. Πώς τονίζεται εδώ η αδελφοσύνη αλλά και η αγωνιστικότητα; Να εξετάσετε τα κύρια μοτίβα και τη λειτουργία τους στο ποίημα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

Ο Μαύρος Άγιος

(απόσπασμα)

Το ποίημα είναι αφιερωμένο στον Πατρίς Λουμούμπα, πρωθυπουργό του Κογκό το 1960, μετά την ανεξαρτησία της χώρας του από τη βελγική αποικιοκρατική κυριαρχία. Συνελήφθη και εκτελέστηκε το 1961. Ως σήμερα παραμένει σύμβολο μαχητικότητας και πατριωτισμού τόσο στο Κογκό όσο και στην υπόλοιπη Αφρική.

VII

Απόψε ο Μαύρος Άγιος στα δεξιά του Άσπρου Χριστού,
μπροστά σ' ένα γυμνό τραπέζι από αφρικανικό μπαμπού, όπου κείτονται
τα λιγοστά ματωμένα του ποιήματα, μαθαίνει στον Κύριο:

«Το αίμα που εχύθη απ' τις πληγές και των δυο μας
κάτω απ' τα ίδια καρφιά, κάτω απ' την ίδια λόγχη, κάτω απ' τα ίδια
αγκάθια,
έχει το ίδιο χρώμα, Κύριε, - όχι μαύρο, όχι άσπρο - κόκκινο χρώμα,

Κύριε,

σαν το λάβαρο της δικαιοσύνης». Ο Χριστός ακούει,
καταλαβαίνει και σωπαίνει. Αλήθεια, κόκκινο.

Και κοκκινίζει το χλωμό του πρόσωπο από ντροπή κι από θυμό.

Κοκκινίζει.

Φέρνει τις δυο παλάμες του επάνω στις παλάμες
του Μαύρου Αγίου, αντικριστά, σα να δίνει τον όρκο·
– τα ίδια σημάδια και στις τέσσερις παλάμες
κι απ' την οπή των τέσσερων ενωμένων χεριών
μια δέσμη αχτίνες πέφτει στο γυμνό τούτο τραπέζι
που συνεχίζουμε τα κόκκινα τραγούδια Του και το άσπρο Του γέλιο.
Απόψε, ο Μαύρος Άγιος, στα δεξιά των Λαών, υπαγορεύει:
Το αίμα δεν είναι μαύρο ούτε άσπρο – είναι κόκκινο
όπως το χρώμα της αδελφοσύνης. Δεν πρέπει να χύνεται το αίμα.

Γιάννης Ρίτσος, *Τα Επικαιρικά*, Κέδρος, Αθήνα 1987

10. Το πρόβλημα των έγχρωμων δουλοπάροικων της Αμερικής φαίνεται μακρινό. Ποια φυλετική διάκριση φέρνει στην επιφάνεια το διήγημα του Δημητρίου; Γιατί, πιστεύετε, επιλέγει αυτό το θέμα ο συγγραφέας; Πώς εμπλέκει τον αναγνώστη του;
11. Σε κάποιο σημείο του διηγήματος ο συγγραφέας ανατρέπει ένα από τα στερεότυπα που υπάρχουν για τους τσιγγάνους. Ποιο στερεότυπο είναι αυτό και πώς ανατρέπεται; Εξετάστε τον ρόλο των παροιμιών στο συγκεκριμένο σημείο.

12. Με ποιον τρόπο προβάλλεται στο διήγημα το αυτονόητο, ότι και οι τσιγγάνοι είναι άνθρωποι; Να εντοπίσετε τις σχετικές αναφορές σχολιάζοντας και τη θέση που έχουν στο αφήγημα (κεντρική ή περιθωριακή);
13. Ο τσιγγάνος έχει δικό του όνομα; Τι δείχνει αυτό για τη θέση του στην κοινωνία; Από ποιον «κολλάει» το Τζιμ; Ποιος πιστεύετε ότι είναι ο βαθύτερος λόγος της ταύτισής του με τον πρωταγωνιστή της ταινίας;
14. Να συγκρίνετε την ταύτιση αυτή με την ταύτιση του γερμανού φαντάρου στο τέλος του αποσπάσματος από το *Ουδέν νεώτερον...* του Ρεμάρκ. Αναπτύξτε τις απόψεις σας σχετικά με την ψυχολογική αυτή «αναπλήρωση».
15. Με ποια άλλα κείμενα της πρώτης υποενότητας θα συνδέατε το διήγημα του Δημητρίου από την άποψη του *σκηνικού χώρου δράσης* αλλά και τη *διάκριση* που υφίσταται ο τσιγγάνος; Πώς εξηγείτε τη σύμπτωση, παρά τη διαφορά στον χρόνο, στον τόπο και στα πρόσωπα που πρωταγωνιστούν;
16. Να αντιπαραβάλετε τη συμπεριφορά του οπλονόμου απέναντι στον κληρούχο Τζιμ στο «Ποταμάκι με τους γυρίνους» του Δημητρίου με εκείνη του διοικητή Σγουρού απέναντι στους στρατιώτες του στο *Πλατύ ποτάμι* του Μπεράτη. Συζητήστε την ψυχική διάθεση που προκαλούν οι συμπεριφορές αυτές στους υφισταμένους τους αλλά και στον αναγνώστη.
17. Σε αντίθεση με τον διοικητή Σγουρό, ο οποίος έχει όνομα στο κείμενο του Μπεράτη, ο οπλονόμος στο κείμενο του Δημητρίου αναφέρεται μόνο με το παρατσούκλι του («πεθαμένος»). Εξηγήστε πώς η λέξη ηθογραφεί τον χαρακτήρα με στοιχεία από το κείμενο.
18. Να αιτιολογήσετε το ποιητικό κλείσιμο του διηγήματος του Δημητρίου. Τι εξισορροπεί στην ιστορία που διαβάσατε; Με ποια άλλα κείμενα της ενότητας θα το συσχετίζατε ως προς την αύρα ανθρωπιάς που αποπνέει; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας.
19. Κρίνοντας από τη στάση των εξουσιαστών στα κείμενα της ενότητας που αναφέρονται σε ρατσιστικές ή άλλες διακρίσεις, ποια κοινά χαρακτηριστικά διαπιστώνετε στη συμπεριφορά και στη δράση τους εις βάρος ομάδων που καταπιέζονται ή περιθωριοποιούνται κοινωνικά;

- Ελ. Μουτζάν Μαρτινέγκου, *Αυτοβιογραφία*
- Κ. Δημουλά, «Σημείο αναγνωρίσεως»
- Τζ. Μαστοράκη, «Η χαρά της μητρότητας»

1. Ποια χαρακτηριστικά του αφηγηματικού λόγου της Μαρτινέγκου τεκμηριώνουν ότι πρόκειται για αυτοβιογραφικό κείμενο; Να τα συγκρίνετε με το «Ημερολόγιο» της Άννας Φρανκ.
2. Από τι καταλαβαίνετε ότι το πεζό της Μαρτινέγκου είναι *παλαιότερο* από τα ποιήματα της Δημουλά και της Μαστοράκη; Να βασιστείτε όχι μόνο στη γλωσσική έκφραση αλλά και σε πολιτισμικά-κοινωνικά στοιχεία του περιεχομένου.
3. Από ποια στοιχεία της *Αυτοβιογραφίας* της φαίνεται πως η Μαρτινέγκου ήταν μια γυναίκα διαφορετική από τις περισσότερες της εποχής της; Διαβάζοντας το συγκεκριμένο απόσπασμα, θεωρείτε ότι ήταν *και μπροστά* από την εποχή της; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με αναφορές στο κείμενο.
4. Να εξηγήσετε την αλλαγή του γραμματικού προσώπου προς το τέλος του αποσπάσματος της Μαρτινέγκου: σε ποιον “μιλάει” η Ελίζα;
5. Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα από το διήγημα του Δημήτρη Χατζή «Μαργαρίτα Περδικάρη»:

Όταν οι Γερμανοί την τουφέκισαν, στις αρχές του καλοκαιριού του 1944, λίγο πριν την απελευθέρωση, η Μαργαρίτα δεν είχε πατήσει ακόμη τα είκοσι χρόνια της. Το λιγνό κορμί της βάσταξε μ’ απίστευτη αντοχή όλες τις κακουχίες της φυλακής, το στόμα της έμεινε κλεισμένο σ’ όλα τα μαρτύρια που μαθεύτηκε πως της κάνανε. Και στάθηκε μπροστά στο απόσπασμα χαμογελώντας το πικρό χαμόγελο των Περδικάρηδων. Αυτό το τελευταίο για το χαμόγελο τό ’πε ο παπάς, που, με την απαραίτητη παρουσία του στις θανατικές εκτελέσεις, επικυρώνει, στ’ όνομα του Καίσαρος, την απόδοση της ψυχής στο Θεό. Ο ίδιος είπε πως, όταν σήκωσαν τα ντουφέκια, η μικρή Μαργαρίτα κούνησε το χέρι της κι είπε ένα ακατανόητο καληνύχτα, μάλιστα δεν είπε καληνύχτα, είπε ακριβώς – “καληνύχτα ντε...”

Ήταν η πρώτη γυναίκα στη δική μας πόλη που πέθαινε με τέτοιον τρόπο. Ως τα τότε οι γυναίκες εκεί ξέρανε μόνο να πεθαίνουν αμίλητες στο κρεβάτι ή το στρώμα τους απ’ αρρώστιες κι από γεράματα, πεθαίνανε πάνω στη γέννα ή τη λεχωνιά τους, από το μαράζι της φτώχειας, της κακής παντριάς ή της ξενιτιάς των αντρών τους και των παιδιών τους – τέτοια πράγματα π’ ο καθένας τα βρίσκει πολύ φυσικά. Αν πεις και για τις γυναίκες των Περδικάρηδων από το δικό τους το σόι, οι γυναίκες των Περδικάρηδων πέθαιναν από γεροντοχτικιά¹, από κρίσεις νευρικές και καρδιακές –γεροντοκόρες το πλείστον. Τελευταία στο σόι τους η Μαργαρίτα πέθανε κι αυτή ανυμέναια².

Δημήτρης Χατζής, *Το τέλος της μικρής μας πόλης*, Το ροδακίό, Αθήνα 2007

¹γεροντοχτικιά: φυματίωση· ²ανυμέναια: ανύπαντρη

- (α) Ποιο πρότυπο γυναίκας προβάλλεται σε αυτό; Να το αντιπαραβάλετε με το αντίστοιχο κοινωνικό πρότυπο για τη γυναίκα στην *Αυτοβιογραφία* της Μαρτινέγκου.
- (β) Να σχολιάσετε τον χαιρετισμό της Μαργαρίτας Περδικάρη λίγο πριν εκτελεστεί («Καληνύχτα ντε...»). Κρίνοντας από τη στάση της, θεωρείτε πως η ηρώιδα αποχαιρετά έτσι, ειρωνικά, μόνο τους εκτελεστές της ή όλο τον παλαιό κόσμο με τις ξεθωριασμένες ιδέες και προκαταλήψεις του; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με στοιχεία του κειμένου.
6. Με ποια κείμενα της ενότητας θα συσχετίζατε το απόσπασμα του Χατζή από την άποψη του ιστορικού πλαισίου; Τι πληροφορούμαστε από το κείμενο του Χατζή σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στον αγώνα για ελευθερία και αντίσταση κατά του κατακτητή; Να το σχολιάσετε (παραλληλίζοντάς το και με τους *Ελεύθερους πολιορκημένους* του Σολωμού).
7. Πώς αντιμετωπίζει η Μαργαρίτα το εκτελεστικό απόσπασμα; Πού αλλού βρήκαμε το ίδιο μοτίβο; Σχολιάστε τη συμβολική σημασία του: ποια στάση του δοκιμαζόμενου ανθρώπου αναδεικνύει;
8. Στο ποίημα που ακολουθεί ο γάλλος ποιητής Πωλ Ελύαρ αναφέρεται σε μια άλλη, σκοτεινή πτυχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σχετικά με τις γυναίκες, τη διαπόμπευση όσων συνεργάστηκαν ή είχαν φιλικές σχέσεις με τους γερμανούς κατακτητές. Αφού το διαβάσετε, να εξετάσετε πώς συνομιλεί με το ποίημα της Δημουλά «Σημείο αναγνωρίσεως».

ΠΩΛ ΕΛΥΑΡ**Όποιος θέλει ας καταλάβει**

Εκείνο τον καιρό, για να μην τιμωρούν
τους ενόχους, κακοποιούσαν τα κορίτσια.
Έφταναν μάλιστα στο σημείο να τα κουρεύουν.*

Όποιος θέλει ας καταλάβει

Εγώ είχα τύψεις

Για τη δυστυχισμένη που έμεινε

Στο λιθόστρωτο

Το εύλογο θύμα

Με το σχισμένο φουστάνι

Με βλέμμα χαμένης παιδούλας

Ξεστεφάνωτης παραμορφωμένης

Που μοιάζει με τους νεκρούς

Που πεθαίνουν για να κερδίσουν την αγάπη μας

Κορίτσι καμωμένο για μian ανθοδέσμη

Και σκεπασμένο

Με το κατάμαυρο φτύσμα των σκοταδιών

Κορίτσι αβρό
Σαν μια αυγή πρωτομαγιάς
Το πιο αξιαγάπητο ζώο

Λερωμένο και που δεν κατάλαβε
Πως είναι λερωμένο
Ζώο πιασμένο στην παγίδα
Των εραστών της ομορφιάς

Και η μητέρα μου η γυναίκα
Πολύ θα ήθελε να χαϊδολογήσει
Την ιδεώδη αυτή εικόνα
Της επίγειας δυστυχίας της.

Paul Elyard, *Εκλογή ποιημάτων*, μτφρ. Τάκης Βαρβιτσιώτης, Αρμός, 2007

* Πρόκειται για την τιμωρία που επιφύλαξαν οι Γάλλοι, αμέσως μετά την Απελευθέρωση, απέναντι σε γυναίκες που είχαν φιλικές σχέσεις με τις γερμανικές κατοχικές δυνάμεις κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Η ίδια αυτή συμπεριφορά σημειώθηκε και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ακόμα και στην Ελλάδα.

9. Με ποιους εκφραστικούς τρόπους περιγράφεται η γυναίκα από τον Ελύαρ και τη Δημουλά στα ποιήματά τους; Ποια διάθεση απέναντι στο «αδύναμο φύλο» αναδεικνύουν;
10. Με βάση τα ιστορικά δεδομένα, η γυναίκα-συνεργός των κατακτητών προκαλεί αντιπάθεια. Εντούτοις, ο γάλλος ποιητής (ο οποίος έλαβε μέρος στην Αντίσταση) την παρουσιάζει ως «εύλογο θύμα». Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό; Παραβλέπει την προσωπική ευθύνη των γυναικών ή την τοποθετεί σε ένα γενικότερο πλαίσιο εκμετάλλευσης; Να το προσδιορίσετε τόσο σε σχέση με τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο όσο και σε διαχρονικό επίπεδο.
11. Επικεντρωθείτε στις φράσεις «το εύλογο θύμα», «ζώο πιασμένο στην παγίδα... της ομορφιάς», «ιδεώδη εικόνα της επίγειας δυστυχίας της»: ποια κοινωνικά στερεότυπα αιώνων για τη γυναίκα σχολιάζουν οι στίχοι αυτοί του Ελύαρ; Με ποιους στίχους, αντίστοιχα, περιγράφει την πανάρχαια κοινωνική θέση και αποστολή της γυναίκας στο δικό της ποίημα η Δημουλά; Αναπτύξτε τις θέσεις σας για τις αντιλήψεις αυτές.
12. Να εξετάσετε τη λειτουργία της προμετωπίδας στα ποιήματα του Ελύαρ και της Δημουλά: ακόμη κι αν δεν γνωρίζατε τους στίχους των δύο ποιημάτων, θα αρκούσε η προμετωπίδα να φωτίσει τον τίτλο και το νόημά τους;
13. Ποιες τέχνες συνομιλούν στο ποίημα της Δημουλά; Ποιος είναι ο αναγκαίος διάμεσος της επικοινωνίας μεταξύ τους;

14. Η ποιήτρια (το «ποιητικό εγώ») περιγράφει απλώς ή ερμηνεύει το γλυπτό; Είναι εύκολο να διακρίνετε τους περιγραφικούς από τους αξιολογικούς στίχους του ποιήματος; Τι σας λέει αυτό για την περιγραφή οποιουδήποτε πράγματος, και ιδίως ενός έργου τέχνης: είναι ουδέτερη ή πάντα ερμηνευτική/υποκειμενική;
15. Το ποίημα της Δημουλά φαίνεται να είναι δομημένο σε στροφές. Είναι έτσι; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας συγκρίνοντας με το παραδοσιακό στροφικό σύστημα των έμμετρων ποιημάτων που γνωρίζετε.
16. Να συσχετίσετε τα ποιήματα της Δημουλά και της Μαστοράκη από μορφική άποψη: (α) Με βάση ποια χαρακτηριστικά τους θα τα κατατάσσετε στη μοντέρνα ποίηση; (β) Ποιο από τα δύο σας φαίνεται πιο «πεζολογικό» και ποιο περισσότερο «ποιητικό»: να εξηγήσετε τι καθορίζει αυτό τον χαρακτήρα σε κάθε ποίημα.
17. Να συγκρίνετε τη σχέση του τίτλου με το περιεχόμενο στα ποιήματα της Δημουλά και της Μαστοράκη. (α) Πώς υπογραμμίζεται στο ποίημα της Δημουλά το «σημείο αναγνωρίσεως» της γυναίκας; (β) Η «χαρά της μητρότητας» στον τίτλο του ποιήματος της Μαστοράκη διατηρεί την ίδια σημασία μέσα στο κείμενο; Ποιοι στίχοι το αποδεικνύουν;
18. Η «αιχμαλωσία» του γυναικείου φύλου, όπως περιγράφεται στο ποίημα της Δημουλά, ποια άλλα κείμενα της ενότητας σας θυμίζει; Να τα προσδιορίσετε και να αιτιολογήσετε τον συσχετισμό.
19. Ποιοι στίχοι του ποιήματος «Σημείο αναγνωρίσεως» δείχνουν την άποψη της ποιήτριας για τη μοίρα της γυναίκας; Πρόκειται για θέση αισιόδοξη ή απαισιόδοξη; Ποια κείμενα απ' αυτά που είδατε παραπάνω θεωρείτε ότι δικαιώνουν ή, έστω, δικαιολογούν αυτή τη θέση;
20. Σε ποια εποχή και με τι πνεύμα βλέπει τον ρόλο της γυναίκας η Μαστοράκη στο ποίημά της «Η χαρά της μητρότητας»; Ποια από τις δύο θέσεις για τη γυναικεία κατάσταση θα υποστηρίζατε εσείς, και γιατί;
21. Να διαβάσετε το ακόλουθο ποίημα της βουλγάρας ποιήτριας Ελισάβετ Μπαγκριάνα: σε τι μοιάζει και σε τι διαφέρει από τα ποιήματα των ελληνίδων ομοτέχνων της;

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΠΑΓΚΡΙΑΝΑ

Αμαζόνα

Το ποίημα προέρχεται από την πρώτη συλλογή της ποιήτριας από τη Βουλγαρία, η οποία με τη ζωή και το έργο της έγινε για τη χώρα της σύμβολο της γυναικείας χειραφέτησης.

<p>Πρωινή πνοή ανέμου μου χαϊδεύει τα μαλλιά, κι είμαι νέα, τόσο νέα, μ' άστρο στην καρδιά.</p> <p>Πώς καλπάζει τ' άλογό μου στον απέραντο καιρό, τρέχει γύρω μου κι ο κόσμος, τρέχει σαν νερό.</p> <p>Οι οπλές τινάζουν σπίθες, στο κατόπι ποιος θα 'ρθεί; Το τραγούδι της φυγής μου ποιος ακολουθεί;</p> <p>Φτάνουμε στον Ελικώνα λίγο πριν ανθίσει η αυγή, άλογό μου θα σου δώσω πλούσια ταγή.</p>	<p>Κάτω από τα πέταλά σου σκίζεται κι ανοίγει η γη κι απ' το άνοιγμα φυτρώνει δροσερή πηγή.</p> <p>Ξέρω, θά 'ρθουνε μαζί μου στις ψηλές τις κορυφές έφιππες και εμπνευσμένες κι άλλες αδερφές.</p> <p>Στη γιορτή μετά τη νίκη θά 'ρθουν πρώτοι να χαρούν ο Περσέας κι η Ανδρομέδα που ακολουθούν.</p>
---	---

Από τη συλλογή *Η αιώνια και αγία (1927)*. Αίμος – Ανθολογία Βαλκανικής Ποίησης,
Οι φίλοι του περιοδικού «ΑΝΤΙ», Αθήνα 2006

22. Γιατί νομίζετε ότι η βουλγάρικη ποιήτρια επέλεξε τη μυθική μορφή της Αμαζόνας για να μιλήσει για τη γυναίκα της εποχής της; Πώς αποδίδει το σύμβολο τη *διαχρονικότητα* του αγώνα των γυναικών για χειραφέτηση και αυτοπραγμάτωση;
23. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται η Αμαζόνα, ως αρχέτυπο της ελεύθερης αγωνίστριας γυναίκας στο ποίημα της Μπαγκριάνα, με το αρχέτυπο του άντρα επαναστάτη, λ.χ. στην ωδή του Πασιαρδή για τον Τσε Γκεβέρα. Παρατηρείτε διαφορές ή ομοιότητες στην προσωπικότητα και στη δράση τους; Τι συμπέρασμα βγάξετε (με βάση και τα υπόλοιπα κείμενα που αφορούν ή αναφέρονται σε γυναίκες): η *διάκριση* των δύο φύλων έχει νόημα ή μήπως είναι μια προκατάληψη, μια κοινωνική «κατασκευή»;
24. Ποιες λέξεις/φράσεις στο ποίημα της Μαστοράκη «Η χαρά της μητρότητας» δείχνουν ότι αυτό αναφέρεται σε μια ταραγμένη ιστορική περίοδο; Συγκεντρώστε πληροφορίες για την περίοδο αυτή (το ποίημα κυκλοφόρησε το 1978). Συζητήστε πώς το ποίημα σχολιάζει τα γεγονότα (και από ποια χρονική απόσταση). Να το συσχετίσετε και με πεζά της ενότητας που αναφέρονται στην ίδια ή σε ανάλογες κρίσιμες περιστάσεις.

25. «η ποίηση πια δε φτουράει», λέει η Μαστοράκη, *αλλά* γράφει ένα ποίημα: τι δηλώνει αυτό για τη λειτουργία της ποίησης σε δύσκολους καιρούς; Η ποιήτρια θεωρεί ότι η ποίηση είναι περιττή σε τέτοιους καιρούς ή ότι και οι ποιητές αγωνίζονται με τον τρόπο τους; Ποια παραδείγματα δημιουργών στην ενότητα θα μπορούσατε να επικαλεστείτε ως επιβεβαίωση της άποψής της; Με ποια ποιήματα της υποενότητας «Τα όπλα της ποίησης» θα συνδέατε αυτή τη θέση της ποιήτριας-αγωνίστριας;

- **Τ. Νικηφόρου, «Όταν πεθαίνει ένα παιδί»**
- **Μ. Σαχτούρης, «Το ψωμί»**

1. Ποιο πρόβλημα της ανθρωπότητας θίγει το ποίημα του Νικηφόρου; Γιατί ο ποιητής βάζει στο επίκεντρο το παιδί; Να σχολιάσετε τους στίχους 7, 13-14, 22-24.
2. Το ποίημα του Νικηφόρου δεν ξεκινά με κεφαλαίο και δεν τελειώνει με τελεία. Πρόκειται απλώς για υφολογική επιλογή ή *σημαίνει* κάτι; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με βάση το περιεχόμενο του ποιήματος.
3. Πώς συνομιλεί το παρακάτω ποίημα του Βρεττάκου με το ποίημα του Τόλη Νικηφόρου; Να σχολιάσετε τον ρόλο της ποίησης, ανατρέχοντας και στο ποίημα «Αγαπάω» του Καββαδία.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

Επιτάφιος Σταυρός για χιλιάδες βρέφη

Τα ονόματά τους τα γνώριζαν μόνο οι μητέρες τους.
Εγώ τα ονόμασα όλα μαζί θείον βρέφος.
Η ποίηση είναι μια γωνιά του Θεού, και το βρέφος
το τύλιξα στη σινδόνη των στίχων μου.

Μιλάτε σιγά, περπατάτε σιγά...

Αυτή μου η σελίδα είναι
ο απέριτος, έντιμος τάφος τους.

Από την ποιητική συλλογή *Ο διακεκριμένος πλανήτης, Ποιήματα*. Αθήνα, Τρία Φύλλα, 1983

4. Να εξηγήσετε την αντίθεση των στ. 11-12 στο ποίημα του Νικηφόρου. Ποιο ζήτημα θέτει ο ποιητής *μπροστά* στον αναγνώστη; Γιατί αποκαλεί τις χώρες «εξωτικές»; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας, λαμβάνοντας υπόψη τις στερεότυπες αντιλήψεις των αναπτυγμένων κρατών για τον «υπανάπτυκτο» κόσμο από την

εποχή της Αποικιοκρατίας (για την οποία μπορείτε να ανατρέξετε στα ιστορικά σας βιβλία). Συζητήστε πώς η εκμετάλλευση του Τρίτου κόσμου εξακολουθεί να ισχύει στον καιρό μας με νέο πρόσημα (εκπολιτιστικό, τουριστικό ή άλλο), φέρνοντας σχετικά παραδείγματα.

5. Διαβάστε στο *Δεύτερο γράμμα στη μητέρα* του Κώστα Μόντη (*Άπαντα Α΄. Ποίηση* έκδ. Ιδρύματος Αναστασίου Γ. Λεβέντη, Λευκωσία 1987) τις αναφορές του κύπριου ποιητή στον Τρίτο κόσμο. Δηλώστε τη σχέση τους με το ποίημα του Τόλη Νικηφόρου, συγκρίνοντας και τους εκφραστικούς τρόπους των δύο ποιητών.
6. Να συσχετίσετε το ποίημα του Νικηφόρου με το ακόλουθο τρίστιχο επίσης του Μόντη:

«Στον κατάλογο των αμαρτιών
πρόσθεσε ισότιμη και την περίπτωση
που εσύ δεν πεινάς κι άλλοι πεινούν».

(α) Θεωρείτε ότι το πρόβλημα, έτσι όπως τίθεται στο ποίημα του Μόντη, αφορά μόνο τον Τρίτο κόσμο ή τη δομή όλων των κοινωνιών; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας. (β) Γιατί αποκαλείται «αμαρτία» στο ποίημα του κύπριου δημιουργού; Να συγκρίνετε αυτή την αναφορά με την επίκληση του Θεού στο ποίημα του Αφροαμερικανού Κόταρ «Κι Εσύ τι Θα Πεις;» (να δείξετε, με άλλα λόγια, πού συγκλίνουν η φυλετική με την κοινωνική ανισότητα, ποια οικουμενική αξία παραβιάζεται και στις δύο περιπτώσεις).

7. Να αντιπαραβάλετε το ποίημα του Τ. Νικηφόρου με το ποίημα του Μ. Σαχτούρη «Το ψωμί». Ποια επιπλέον διάσταση στο πρόβλημα της πείνας δίνει το δεύτερο; Να σχολιάσετε πού τα δύο ποιήματα συναντώνται ως προς το σύμβολο του παιδιού.
8. Αναζητήστε το διήγημα της Λίτσας Ψαραύτη «Ο Μπίλι Τζόουνς» και δείξτε πώς μπορεί να θεωρηθεί σύνδεσμος ανάμεσα στα κείμενα του πολέμου, στα ποιήματα της πείνας και σε αυτά των φυλετικών-κοινωνικών διακρίσεων στην Αμερική. Να εντοπίσετε τα θεματικά, κοινωνικά και ιστορικά στοιχεία στο κείμενο της Ψαραύτη, τα οποία λειτουργούν ως σημεία επαφής με τα παραπάνω κείμενα.

- **Α. Νεσίν, «Ο καφές και η δημοκρατία»**
- **Μπ. Μπρεχτ, «Το κάψιμο των βιβλίων» κ.ά.**
- **Π. Νερούδα, *Γενικό Άσμα / Κάντο Χενεράλ***
- **Τ. Χατζηαναγνώστου, *Ένας πολίτης ελεεινής μορφής***

1. Ποια πράγματα συγκρίνονται/παραλληλίζονται στο διήγημα του Ασίζ Νεσίν; Σχολιάστε τη σύγκριση αυτή: είναι αναμενόμενη για τον αναγνώστη;

2. Να προσδιορίσετε στο απόσπασμα του Νεσίν τα σημεία υπεροχής του καφέ έναντι της δημοκρατίας, και να δηλώσετε σε ποιο σημείο η σύγκριση γίνεται *ταύτιση* («αλληγορία»). Ποιον τύπο πολίτη και τη στάση του ελέγχει με αυτόν τον τρόπο ο Νεσίν;
3. Γιατί ο καφές και η δημοκρατία «έρχονται από το εξωτερικό» στη χώρα του Νεσίν; Να αναζητήσετε πληροφορίες για το παραδοσιακό καθεστώς της Τουρκίας, το οποίο καυτηριάζει εδώ ο τούρκος συγγραφέας.
4. Σε τι διαφέρει το ύφος του διηγήματος του Νεσίν σε σχέση με τα υπόλοιπα κείμενα πολιτικής καταγγελίας;
5. Συχνά οι δημοκρατίες της Λατινικής Αμερικής αποκαλούνται «μπανανίες». Να σχολιάσετε τον όρο και να δείξετε πώς αυτός συνδέεται με το εύρημα του Νεσίν και πώς τεκμηριώνεται στο απόσπασμα από το *Γενικό άσμα* του Νερούδα.
6. Με αφορμή το ποίημα του Νερούδα και την αναφορά στις δημοκρατίες-μπανανίες της Λατινικής Αμερικής, συζητήστε ποια δικαιώματα αρνούνταν στους λαούς των χωρών αυτών και ποιοι, αντλώντας σχετικές πληροφορίες από το βιβλίο σας της Ιστορίας, της Αγωγής του Πολίτη ή άλλες πηγές.
7. Ποια στάση επιλέγει ο πολίτης Αμαδόρ Σέα και ποιοι στίχοι στο ποίημα του Νερούδα την περιγράφουν πιο χαρακτηριστικά; Σε ποια κείμενα της ενότητας εντοπίζετε φράσεις ή στίχους που αποκαλύπτουν ένα αντίστοιχο αγωνιστικό φρόνημα;
8. Η εικόνα των βασανιστηρίων του πολίτη από την αστυνομία, στο ποίημα του Νερούδα, παραπέμπει σε μια σκοτεινή περίοδο και της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Ποια είναι αυτή; (α) Αναζητήστε ιστορικό υλικό και μαρτυρίες που δείχνουν την καταπάτηση των πολιτικών και ανθρώπινων δικαιωμάτων στη διάρκεια της. (β) Πώς επιβεβαιώνεται στο αφήγημα του Χατζηαναγνώστου; Να εντοπίσετε στο απόσπασμα τα στοιχεία που δείχνουν τη βιαιότητα του καθεστώτος εις βάρος των άοπλων πολιτών.
9. Ο τίτλος του αφηγήματος του Χατζηαναγνώστου αποτελεί παράφραση του «Ένας υπότης ελεεινής μορφής» που αναφέρεται στον Δον Κιχώτη (παρωδία του υπότη-πρότυπο). Τίνος πολίτη αποτελεί παρωδία ο «πολίτης ελεεινής μορφής» και σε ποιο σημείο του κειμένου του Χατζηαναγνώστου δηλώνονται τα χαρακτηριστικά του; Με ποιον τρόπο ανατρέπονται τα χαρακτηριστικά αυτά μέσα στο απόσπασμα;
10. Να συσχετίσετε το απόσπασμα του Χατζηαναγνώστου με τα κείμενα πολιτικής ηθικής του Μπρεχτ, αλλά και με την ωδή του Κάλβου «Εις Σάμον».
11. Ο Μπρεχτ είναι Γερμανός, ο Νεσίν Τούρκος, ο Νερούδα Χιλιανός, ο Χατζηαναγνώστου Έλληνας. Τι συμπέρασμα βγάζετε από το γεγονός ότι λογοτέχνες

από τόσο μακρινές και διαφορετικές μεταξύ τους χώρες αποτυπώνουν στο έργο τους παρόμοιους κοινωνικούς και πολιτικούς προβληματισμούς;

12. Μόνο άντρες λογοτέχνες εκφράζουν τέτοιους προβληματισμούς; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με παραπομπές σε κείμενα γυναικών ομοτέχνων τους, που ανθολογούνται στην ενότητα, εντοπίζοντας κοινά σημεία στο περιεχόμενο και στο ιστορικό πλαίσιο.
13. Τι είδους πολίτες χρειάζεται πραγματικά η δημοκρατία σύμφωνα με όλα τα παραπάνω κείμενα;

Γ. ΤΑ ΟΠΛΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ – ΠΑΝΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΙΔΑΝΙΚΑ

- Ν. Καββαδίας, «Αγαπάω»
- Ν. Χικμέτ, «Για τη ζωή»
- Γ. Ε. Χένλεϊ, «Ανίκητος»

1. Για ποιους δηλώνει την αγάπη του ο ποιητής (Καββαδίας) στο ποίημα «Αγαπάω»; Τι του εμπνέει αυτή την αγάπη; Σχολιάστε τη λειτουργία των επιθέτων στο ποίημα αυτό.
2. Να τεκμηριώσετε με στοιχεία της μορφής και του ποιητικού λεξιλογίου ότι το ποίημα του Καββαδία ανήκει σε μια παλαιότερη παράδοση και όχι στη μοντέρνα ποίηση.
3. Ποια διάσταση στην αλληλεγγύη την οποία εκφράζει ο ποιητής στο ποίημα «Αγαπάω» προσθέτει το ποίημα του Χικμέτ «Για τη ζωή»; Να την σχολιάσετε, συγκρίνοντάς την και με τη στάση του ανθρώπου που προβάλλεται στο ποίημα «Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος» του Λειβαδίτη.
4. (α) Ποιες θεματικές αναλογίες διαπιστώνετε ανάμεσα στο ποίημα του Καββαδία και στο ακόλουθο του Γιώργου Σαραντάρη; (β) Από τι φαίνεται ότι το ποίημα του Σαραντάρη είναι πιο ώριμο σε σχέση με το πρωτόλειο «Αγαπάω» του Καββαδία; (Στην απάντησή σας να λάβετε υπόψη όχι μόνο στοιχεία μορφής αλλά και τη διάθεση που αποπνέουν τα δύο ποιήματα).

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗΣ

Δεν είμαστε ποιητές

Δεν είμαστε ποιητές
Σημαίνει εγκαταλείπουμε τον αγώνα
Παρατάμε τη χαρά στους ανίδεους
Τις γυναίκες στα φιλιά του ανέμου
Και στη σκόνη του καιρού
Σημαίνει πως φοβόμαστε
Και η ζωή μας έγινε ξένη
Ο θάνατος βραχνάς.

α' δημοσ. 1938· *Η ελληνική ποίηση του 20^{ού} αιώνα. Μια συγχρονική ανθολογία*,
επιμ.- ανθολόγ. Ευριπίδης Γαραντούδης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2008

5. Ποια στάση του ανθρώπου απέναντι στον κόσμο (στον συνάνθρωπο), στη ζωή και στον θάνατο συνθέτουν από κοινού τα ποιήματα των Καββαδία, Σαραντάρη, Χικμέτ και Χένλεϊ; Να συνοψίσετε τις βασικές αξίες της και να τις συζητήσετε.
6. Σε ποιους από τους χαρακτήρες που εξετάσατε στα κείμενα της ενότητας θα αποδίδατε τις ίδιες αξίες;
7. Ποιο στοιχείο του ελεύθερου ανθρώπου υπογραμμίζει το ποίημα του Χένλεϊ και σε ποιους κυρίως στίχους προβάλλεται αυτό; Να τους σχολιάσετε.
8. Να εντοπίσετε κοινά θεματικά μοτίβα στο ποίημα του Χένλεϊ και στους *Ελεύθερους Πολιορκημένους* του Σολωμού.
9. Αν ήταν να βάλετε μια φράση στο στόμα των Ελεύθερων πολιορκημένων τη νύχτα της Εξόδου, όπως την περιγράφει το ποίημα του Σολωμού, ποιον στίχο από το ποίημα του Χένλεϊ θα διαλέγατε και γιατί;
10. Το μοτίβο της «νύχτας» στο ποίημα του Χένλεϊ χρησιμοποιείται με κυριολεκτική ή με μεταφορική σημασία, και τι δηλώνει; Να το αποδείξετε με στοιχεία από το κείμενο.

- **Ν. Εγγονόπουλος, «Μπολιβάρ»**
- **Μ. Πασιαρδής, «Ωδή στον Ερνέστο Γκουεβέρα»**
- **Γ. Ρίτσος, «Αποχαιρετισμός»**

1. Τόσο ο Μπολιβάρ όσο και ο Γκεβέρα έδρασαν στη Λατινική και Κεντρική Αμερική, ωστόσο υμνήθηκαν από ποιητές όπως ο Εγγονόπουλος και ο Πασιαρδής. Τι δείχνει αυτό για την απήχηση της επαναστατικής τους δράσης; Πώς το αιτιολογείτε;
2. Από πού φαίνεται στο ποίημα του Εγγονόπουλου ότι η πράξη της επανάστασης συνιστά *αξία* με οικουμενική και διαχρονική ισχύ;
3. Πώς συνομιλούν τα ποιήματα του Εγγονόπουλου και του Πασιαρδή μεταξύ τους; Να προσδιορίσετε τους στίχους-συνδέσμους.
4. Αναζητήστε από λογοτεχνικά λεξικά ή έγκυρες πηγές στο διαδίκτυο τη σημασία του όρου «ωδή». Ποια στοιχεία στο ύφος και στο περιεχόμενο του ποιήματος του Πασιαρδή τεκμηριώνουν ότι πρόκειται για ωδή;
5. Από πού προέρχονται οι βασικές μεταφορές και παρομοιώσεις με τις οποίες ο Εγγονόπουλος και ο Πασιαρδής υμνούν τους δύο ήρωες; Ποια μοτίβα-σύμβολα κυριαρχούν στο ποίημα του Πασιαρδή; Να το σχολιάσετε.
6. Ποιους ήρωες της δικής μας παράδοσης (και ποίησης) φέρνει στον νου η παρουσίαση του Μπολιβάρ να «ροβολάει τα βουνά» στο ποίημα του Εγγονόπουλου;

7. Η περιγραφή του χώρου δράσης των επαναστατών στα ποιήματα του Εγγονόπουλου και του Πασιαρδή, κατά τη γνώμη σας, είναι ρεαλιστική ή εξιδανικευμένη; (α) Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας, συγκρίνοντας με την περιγραφή του χώρου στον οποίο κινούνται οι αγωνιστές στον *Θούριο* του Ρήγα και στο *Ενθάδε κείται* της Σολομωνίδου. (β) Συζητήστε σε τι αποσκοπεί η περιγραφή των Εγγονόπουλου, Πασιαρδή: τι θέλουν να τονίσουν οι δύο ποιητές για τη σχέση των ηρώων με τη φύση, τον Κόσμο; Πώς αποδεικνύεται αυτό από τον παρακάτω πίνακα του Εγγονόπουλου για τον Μπολιβάρ;

πηγή: http://www.prosopa.eu/person_gr.php?id=bolivar

8. Ποια κοινά μοτίβα διαπιστώνετε μεταξύ των δύο ελληνικών ποιημάτων και του παρακάτω της Μίρτα Αγγίρε για τον Γκεβέρα; Ποιο νέο στοιχείο προσθέτει η μορφή του κειμένου της κουβανής ποιήτριας;

MIRTA AGUIRRE (1912-1980)
CANCIÓN ANTIGUA AL CHE GUEVARA
(ΠΑΛΙΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΤΟΝ CHE GUEVARA)

Sans peur et sans reproche...
 (χωρίς φόβο και χωρίς κατηγορία...)

-- Πού βρίσκεσαι, ιππότη Bayardo*,
ιππότη χωρίς φόβο και χωρίς ψεγάδι;
-- Στον άνεμο, κυρά, στη ριπή
που κυκλώνει τη φλόγα που καίγομαι.
-- Πού βρίσκεσαι, ιππότη ορμητικέ,
ιππότη χωρίς ψεγάδι και χωρίς φόβο;
-- Στο λουλούδι που η ζωή μου απένειμε:
στο αγκάθι, κυρά, στο αγκάθι.
-- Πού βρίσκεσαι, σίγουρε ιππότη,
ιππότη ενός αναπόφευκτου πεπρωμένου;
-- Με το σπαθί ξεδιαλώνοντας το δρόμο
στο μέλλον, κυρά, στο μέλλον.
-- Πού βρίσκεσαι, ιππότη πιο αγνέ,
ιππότη καλύτερε ιππότη;
-- Ανάβοντας φωτιά στην πολεμική δάδα
στο σκοτάδι, κυρά, στο σκοτάδι.
-- Πού βρίσκεσαι, ιππότη πιο δυνατέ,
ιππότη της φλεγόμενης αυγής;
-- Στο αίμα, στο μπαρούτι, στην πληγή,
στο θάνατο, κυρά, στο θάνατο.
-- Πού βρίσκεσαι, ιππότη αδρανής πια,
ιππότη ακίνητος πια, και περιπλανώμενος;
-- Σ' αυτόν που θα κάνει δικό του το γάντι μου
και την τύχη μου, κυρά, την τύχη μου.

-- Πού βρίσκεσαι, ιππότη της δόξας,
ιππότη πρώτε ανάμεσα σε όλους;
-- Έγινα μύθος στο θάνατο ότι πεθαίνω·
έγινα ιστορία, κυρά, έγινα ιστορία;

8 Νοέμβρη 1967

Πηγή: http://ghteytria.blogspot.com/2007/10/blog-post_09.html
(μτφρ. Μαριάννα Τζανάκη)

***Bayardo**: υπήρξε Γάλλος ήρωας που στην Ευρώπη τον σέβονταν εξίσου βασιλιάδες και φτωχοί. Η κουβανή ποιήτρια Μίρτα Αγίρε τον ταύτισε στο ποίημά της με το πρόσωπο του Τσε.

9. Λέγεται ότι αγωνιστές, όπως ο Μπολιβάρ και ο Γκεβέρα, κινούνται «ανάμεσα στον μύθο και στην ιστορία». Πώς αυτό επαληθεύεται στο ποίημα της Αγγίρε;

10. «οι μαύρες Συμπληγάδες δεν σε κλειούν. Θά 'ρθεις ξανά, μ' άλλους μαζί»: με αφορμή αυτούς τους στίχους από το ποίημα του Πασιαρδή, συζητήστε τι κάνει *αθάνατους* τέτοιους αγωνιστές. Να εντοπίσετε ανάλογους στίχους στα ποιήματα της Αγγίρε και του Εγγονόπουλου οι οποίοι τεκμηριώνουν την άποψή σας.
11. Συγκρίνετε το ποίημα του Ρίτσου «Αποχαιρετισμός» με τα παραπάνω ποιήματα και εντοπίστε αναλογίες μεταξύ τους ως προς τα μοτίβα-σύμβολα και το «ανοιχτό τέλος» των ηρώων.
12. Από πού φαίνεται στο απόσπασμα από τον «Αποχαιρετισμό» του Ρίτσου ότι η μορφή του ήρωα είναι αυτή ενός κοινού ανθρώπου και όχι ένας επαναστατικός «μύθος», όπως στα ποιήματα των Εγγονόπουλου, Πασιαρδή (και της Αγγίρε);
13. Παρακολουθήστε την πορεία των σκέψεων που περιγράφει ο Ρίτσος στο ποίημά του για τον Αυξεντίου. Σε τι διαφέρει από την πορεία των σκέψεων του «μικρού καλού ανθρώπου» που έγινε «κακός» στο ποίημα της Βακαλό;
14. Πώς κλιμακώνεται το «ξεσκλάβωμα» το οποίο περιγράφει ο Ρίτσος στο ποίημά του; Ποια διάσταση δίνει ο ποιητής στη θυσία του Αυξεντίου με τον τρόπο αυτό; Να αναφέρετε τους στίχους οι οποίοι το τεκμηριώνουν.
15. Να εντοπίσετε αναλογίες που συνδέουν το «ξεσκλάβωμα», όπως περιγράφεται στο ποίημα του Ρίτσου, με το έργο του Σολωμού και του Καζαντζάκη.
16. Πώς δηλώνεται στο ποίημα του Ρίτσου η *μεταμόρφωση* του απλού ανθρώπου σε ήρωα-μάρτυρα; (Παρατηρήστε τη δομή του ποιήματος και τα οξύμωρα σχήματα στο δεύτερο μέρος).
17. Σε ποιο άλλο ποίημα της ενότητας συναντάμε το μοτίβο του «ουρανού»; Να ερμηνεύσετε τη σημασία του συμβόλου σ' αυτό και στο ποίημα του Ρίτσου.
18. «ώσπου να κλάψει μια νύχτα από αγάπη για όλο τον κόσμο»: ποιο/ποια ποιήματα της ενότητας σας θυμίζει αυτός ο στίχος του Ρίτσου; Να χαρακτηρίσετε τη στάση απέναντι στον συνάνθρωπο.
19. Να συγκρίνετε τον «Αποχαιρετισμό» του Ρίτσου με το «Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος» του Λειβαδίτη. Ποια στοιχεία είναι κοινά στη στάση ζωής των ανθρώπων που περιγράφουν;
20. Διαβάστε το ποίημα του Θασίτη που ακολουθεί. (α) Να σχολιάσετε τη σχέση του με τα παραπάνω «ηρωικά» ποιήματα. Με ποιον τρόπο συνομιλεί με το ποίημα του Κατσαρού «Η διαθήκη μου», το οποίο παρατίθεται πιο κάτω; (β) Με αφορμή το ποίημα του Θασίτη, συζητήστε αν υπάρχουν ήρωες σήμερα.

ΠΑΝΟΣ ΘΑΣΙΤΗΣ

Ακροστιχίς σε α για πράγματα κοινά

Και μες στο απόλυτο σκοτάδι θα σε συναντήσω, φίλε.
Ήρωα που πέθανες για ιδανικά
με το φακό θα σ' εντοπίσω.

Θα σου μιλήσω για πράγματα κοινά
που τ' αγνοούσες. Τώρα το αίμα χύνεται μονάχα στα τροχαία.
Ήσυχες Κυριακές στο πάρκο με τα παιδιά·
κάθε Δευτέρα σινεμά.
Ζούμε τα γεγονότα απ' τις εφημερίδες, τον έρωτα
στα εικονογραφημένα περιοδικά.
Στην ταβέρνα πότε-πότε οι φίλοι, ξαναγυρνούμε στα παλιά.

Ο Γιάννης γλίτωσε απ' τα συνδικάτα
–πάνε τα δωρεάν τρεχάματα για τα κοινά–
μπουτίκ η Μαίρη άνοιξε, αντίκες και κεραμικά
–το γυναικείο ζήτημα το ξεπέρασε σωστά.
Κι ο Μάρκος, τι ξενύχτια γράφε-σβήνε στα ντουβάρια
τι λαϊκά συλλαλητήρια, τι ξύλο και κυνηγητά
οργανωτής πωλήσεων τώρα, θυμάται και χαμογελά.

Κι αν απομείναν λίγ' αγύριστα κεφάλια
κρατάνε θέσεις και φυλάκια αλωμένα
παίζοντας –μάταια– τ' αλλοτινά αλλόκοτα θηρία
θ' απελαθούνε νύχτα, για Λίβανο ή Συρία.

Στάσου στο φως να σε φωτογραφήσω.
Μη στρέφεις το πρόσωπο αλλού.

Από τη συλλογή *...Ελεεινόν θέατρον...* (1980)· *Η ελληνική ποίηση του 20^{ου} αιώνα.*
Μια συγχρονική ανθολογία, επιμ.- ανθολόγ. Ευριπίδης Γαραντούδης,
Μεταίχμιο, Αθήνα 2008

21. Ο τίτλος του ποιήματος του Θασίτη σχετίζεται με ένα παμπάλαιο στιχουργικό παιχνίδι, την **ακροστιχίδα** (τα αρχικά γράμματα των στίχων φτιάχνουν μια λέξη). Πού βρίσκεται η «ακροστιχίς σε α» στο συγκεκριμένο ποίημα; Γιατί, πιστεύετε, ο ποιητής διάλεξε αυτό το φωνήεν για την ακροστιχίδα του; (Διερευνήστε τι δηλώνει το «α» ως επιφώνημα).

- **Ν. Βρεττάκος, «Τα όπλα»**
- **Άννα Αχμάτοβα, «Ρέκβιεμ»**
- **Μπρεχτ, «Το κάψιμο των βιβλίων»**

1. Πώς ανατρέπει τη συνηθισμένη έννοια των όπλων στο ποίημά του ο Βρεττάκος; Ποια είναι τα δικά του όπλα και τι υπηρετούν, τι προστατεύουν;
2. Παρατηρήστε τα στοιχεία τα οποία επιλέγει ο Βρεττάκος για να απεικονίσει το φιλειρηνικό και ανθρωπιστικό μήνυμά του. Πώς συνδέονται με το ποίημα «Αγαπάω» του Καββαδία;
3. (α) Να συσχετίσετε το ποίημα του Βρεττάκου με τα κείμενα του γερμανού ποιητή Μπρεχτ και της ρωσίδας ποιήτριας Αχμάτοβα. Ποια ευθύνη προκύπτει για τους πνευματικούς ανθρώπους σε δύσκολους καιρούς;
(β) Σε ποια ακόμη ποιήματα ελλήνων δημιουργών της ενότητας διακρίνετε αναφορές στην «αποστολή» της ποίησης σε δύσκολους καιρούς; Να τις σχολιάσετε.
4. Διαβάστε το ακόλουθο απόσπασμα από το *Άξιον Εστί* του Ελύτη και δείξτε πώς συνδέεται με τα παραπάνω ποιήματα. Ποιος στίχος του αποσπάσματος θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως προμετωπίδα στην υποενότητα αυτή; Να το αιτιολογήσετε και με άλλα στοιχεία του περιεχομένου του.

Και αυτός αλήθεια που ήμουνα
 Ο πολλούς αιώνες πριν
 Ο ακόμη χλωρός μες στη φωτιά
 Ο άκοπος απ' τον ουρανό
 ίδια η μνήμη γινάμενη παρόν

"Εντολή σου, είπε, αυτός ο κόσμος
 και γραμμένος μες στα σπλάχνα σου είναι
 Διάβασε και προσπάθησε
 και πολέμησε" είπε
 "Ο καθείς με τα όπλα του" είπε
 "Βλέπεις, είπε, είναι οι Άλλοι
 και δεν γίνεται Αυτοί χωρίς Εσένα
 και δε γίνεται μ' Αυτούς χωρίς, Εσύ

Βλέπεις, είπε, είναι οι Άλλοι
 και ανάγκη πάσα να τους αντικρύσεις
 η μορφή σου αν θέλεις ανεξάλειπτη νά 'ναι
 και να μείνει αυτή.
 Αν αλήθεια κρατήσεις και τους αντικρύσεις, είπε
 η ζωή σου θ' αποκτήσει αιχμή και θα οδηγήσεις, είπε
 Ο καθείς με τα όπλα του, είπε

Οδυσσέας Ελύτης, *Το Άξιον Εστί*, Ίκαρος, Αθήνα 1994

- **Αλ. Παπαδιαμάντης, «Τα πτερόεντα δώρα»**
- **Μ. Σαχτούρης, «Το ψωμί»**
- **Β. Σιμπόρσκα, «Στη δύση του αιώνα»**

1. Το κείμενο του Παπαδιαμάντη είναι γραμμένο έναν αιώνα πριν. Αν ο άγγελος κατέβαινε στην πόλη σήμερα, θα έβλεπε διαφορετικά κοινωνικά ήθη; Τι δηλώνει αυτό, κατά τη γνώμη σας; Με βάση τις διαπιστώσεις σας, αλλά και την εξέλιξη της ιστορίας, συζητήστε τι υποδηλώνει ο χαρακτηρισμός «πτερόεντα» (φτερωτά) για τα δώρα του αγγέλου στο διήγημα.
2. Ποια λειτουργία έχει η πρώτη φράση του διηγήματος του Παπαδιαμάντη σε σχέση με το περιεχόμενό του (και την κατάληξή του);
3. Να επισημάνετε στοιχεία στο αφήγημα του Παπαδιαμάντη τα οποία επαληθεύουν την ποιητικότητά του (μεταφορές, άλλα σχήματα λόγου, ρυθμός των φράσεων και της αφήγησης γενικά). Σε ποια σημεία του διηγήματος κορυφώνεται αυτή η ποιητικότητα, και γιατί συγκεκριμένα εκεί; Να το συγκρίνετε με την περιγραφή του «θαύματος» στο «Γράμμα σ' έναν όμηρο» του Εξυπερύ.
4. Τα πρόσωπα ποιου ή ποιων κειμένων της ενότητας θα ήταν άξια, κατά τη γνώμη σας, για τα πτερόεντα δώρα του αγγέλου και γιατί αυτά;
5. Να αντιπαραβάλετε το ποίημα του Σαχτούρη «Το ψωμί» με το διήγημα του Παπαδιαμάντη, επισημαίνοντας κοινά μοτίβα-ευρήματα αλλά και διαφορές στον χειρισμό του θέματος.
6. Πού συναντάται το διήγημα του Παπαδιαμάντη με το ποίημα της Σιμπόρσκα; Ποια είναι η στάση των δύο δημιουργών απέναντι στα ανθρώπινα; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με βάση το περιεχόμενο αλλά και το αίσθημα που αφήνουν στον αναγνώστη τα δύο κείμενα.

- **Β. Σιμπόρσκα, «Στη δύση του αιώνα»**
- **Μπρεχτ, Ποιήματα**
- **Τ. Λειβαδίτης, «Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος»**
- **Μ. Κατσαρός, «Η διαθήκη μου»**

1. Ποιες προσδοκίες έφερε μαζί του ο 20ός αιώνας, σύμφωνα με το ποίημα της Σιμπόρσκα; Από τα κείμενα της ενότητας, ποια επιβεβαιώνουν τη θέση της ποιήτριας για τη διάψευση αυτών των προσδοκιών; Θεωρείτε ότι ο 21ος αιώνας, όπως ξεκίνησε, τις δικαιώνει; Να τεκμηριώσετε τις απόψεις σας.
2. Το ποίημα της Σιμπόρσκα τιτλοφορείται «Στη δύση του αιώνα»: να εξηγήσετε το νόημα της λέξης «δύση» λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο του ποιήματος.
3. Θεωρείτε ότι το μήνυμα που στέλνει η πολωνή ποιήτρια προς τον αναγνώστη είναι μοιρολατρικό (*δεν γίνεται τίποτα*) ή τον καλεί να σκεφτεί και να δράσει; Ποιο σημείο του ποιήματος, κατά τη γνώμη σας, αποκαλύπτει την πρόθεσή της;
4. Η Σιμπόρσκα στο ποίημά της αδυνατεί να απαντήσει στην ερώτηση «πώς θα ζήσουμε;» Με ποιον τρόπο σχολιάζει και απαντά στα άλυτα προβλήματα της ανθρωπότητας το παρακάτω ποίημα του Μπρεχτ; (Να προσέξετε τη δομή του ποιήματος και να το συσχετίσετε επίσης με το «Ερωτήσεις κι αποκρίσεις»)

1

Τι ωφελεί η καλοσύνη
Όταν αμέσως οι καλοί παρευτός δολοφονούνται
Ή δολοφονούνται αυτοί
Που δέχονται την καλοσύνη;

Τι ωφελεί η λευτεριά
Όταν οι ελεύθεροι αναγκάζονται να ζουν αντάμα
με τους σκλάβους;

Τι ωφελεί η λογική,
Όταν το παράλογο μονάχα εξασφαλίζει την τροφή
που ο καθένας χρειάζεται;

2

Αντί μόνο να είστε καλοί μονάχα, προσπαθήστε
Να δημιουργήσετε μια κατάσταση που να κάνει
Δυνατή την καλοσύνη, ή καλύτερα
Περιττή!

Αντί να είστε λεύτεροι μονάχα, προσπαθήστε
Να δημιουργήσετε μια κατάσταση που να λευτερώνει όλους
Που να κάνει ακόμα και την αγάπη για λευτεριά
Περιττή να είναι!

Αντί να είστε μόνο λογικοί μονάχα, προσπαθήστε
Να δημιουργήσετε μια κατάσταση
Που να μεταβάλλει το παράλογο στον άνθρωπο
Σε μια επιχείρηση κακή!

Μπ. Μπρεχτ, 76 Ποιήματα, μτφρ. Πέτρου Μάρκαρη, Θεμέλιο, Αθήνα 2000

5. Το ποίημα του Λειβαδίτη «Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος» στηρίζεται σε ένα οξύμωρο: τι πρέπει να αρνηθεί κανείς, αν θέλει να λέγεται άνθρωπος; Να εξηγήσετε ποια στάση προβάλλει ο ποιητής με αυτόν τον απόλυτο, κατηγορηματικό τρόπο.
6. Αναζητήστε το ποίημα του άγγλου ποιητή Ρ. Κίπλιγκ με τον τίτλο «Αν» και συγκρίνετέ το με το ποίημα του Λειβαδίτη: Πώς αξιοποιούν τις υποθετικές προτάσεις σε σχέση με το μήνυμα που θέλουν να περάσουν; Σε ποιους απευθύνονται;
7. Πώς πρέπει να εννοήσουμε τον σύνδεσμο «αν» στο συγκεκριμένο ποίημα του Λειβαδίτη: ως υποθετικό ή τελικό σύνδεσμο (για να λέγεσαι άνθρωπος...) Τι μήνυμα στέλνει στον αναγνώστη ο ποιητής με τη δεύτερη σημασία;
8. α) Με ποια ποιήματα της ενότητας συνομιλεί πιο άμεσα το ποίημα του Λειβαδίτη από άποψη ιδεολογίας (φιλοσοφίας για τη ζωή); β) Με ποια πεζά της ενότητας συνδέεται από την άποψη του ιστορικού πλαισίου/της βιοματικής εμπειρίας; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με συγκεκριμένα στοιχεία από τα κείμενα.
9. Συζητήστε τη λειτουργία του ρήματος που επαναλαμβάνεται στο ποίημα του Κατσαρού «Η διαθήκη μου»: ποια στάση ζωής προβάλλει με έμφαση;

ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

Η διαθήκη μου

Αντισταθείτε
σ' αυτόν που χτίζει ένα μικρό σπιτάκι
και λέει: καλά είμαι εδώ.

Αντισταθείτε σ' αυτόν που γύρισε πάλι στο σπίτι
και λέει: Δόξα σοι ο Θεός.

Αντισταθείτε
στον περσικό τάπητα των πολυκατοικιών
στον κοντό άνθρωπο του γραφείου
στην εταιρεία εισαγωγαι- εξαγωγαι
στην κρατική εκπαίδευση
στο φόρο
σε μένα ακόμα που σας ιστορώ.

Αντισταθείτε

σ' αυτόν που χαιρετάει απ' την εξέδρα ώρες
ατέλειωτες τις παρελάσεις
σ' αυτή την άγονη κυρία που μοιράζει
έντυπα αγίων λιβανον και σμύρναν
σε μένα ακόμα που σας ιστορώ.

Αντισταθείτε πάλι σ' όλους αυτούς που λέγονται
μεγάλοι

στον πρόεδρο του Εφετείου αντισταθείτε
στις μουσικές τα τούμπανα και τις παράτες
σ' όλα τ' ανώτερα συνέδρια που φλυαρούνε
πίνουν καφέδες σύνεδροι συμβουλατόροι

σ' όλους που γράφουν λόγους για την εποχή
δίπλα στη χειμωνιάτικη θερμάστρα

στις κολακειές τις ευχές τις τόσες υποκλίσεις
από γραφιάδες και δειλούς για το σοφό
αρχηγό τους.

Αντισταθείτε στις υπηρεσίες των αλλοδαπών
και διαβατηρίων

στις φοβερές σημαίες των κρατών και τη
διπλωματία
στα εργοστάσια πολεμικών υλών
σ' αυτούς που λένε λυρισμό τα ωραία λόγια
στα θούρια
στα γλυκερά τραγούδια με τους θρήνους
στους θεατές
στον άνεμο
σ' όλους τους αδιάφορους και τους σοφούς
στους άλλους που κάνουνε το φίλο σας

ως και σε μένα, σε μένα ακόμα που σας ιστορώ
αντισταθείτε.

Τότε μπορεί βέβαιοι να περάσουμε προς την
Ελευθερία.

[...]

Ελευθερία ανάπηρη πάλι σου τάζουν.

Μιγάλης Κατσαρός, *Κατά Σαδδουκαίων*, Κέδρος, ⁴1997

10. Με βάση τα στοιχεία (τις εικόνες) που δίνει το ποίημα του Κατσαρού, σε ποια εποχή θα το τοποθετούσατε και με ποια κείμενα της ενότητας θα το συνδέατε;
11. Ποιες διαστάσεις δίνει στην «αντίσταση» του ανθρώπου ο Κατσαρός; Ως πού την φτάνει; Σε ποιους στίχους του ποιήματός του δίνεται η εξήγηση;
12. Σχολιάστε τον τίτλο του ποιήματος του Κατσαρού «Η διαθήκη μου». Γιατί πιστεύετε ότι επιλέγεται αυτός ο τίτλος σε ένα τέτοιο ποίημα; Τι δέσμευση δημιουργείται με τον τρόπο αυτό μεταξύ του εντολέα και του αποδέκτη/αναγνώστη; Ποιον τίτλο θα επιλέγατε εσείς;
13. Να αναλύσετε το νόημα της Ελευθερίας στο ποίημα του Κατσαρού συγκρίνοντάς το με τα ποιήματα του Σολωμού και του Χένλεϊ.
14. Ποιος στίχος-κλειδί δείχνει ότι η «διαθήκη» του Κατσαρού ξεπερνάει σε τόλμη τα ποιήματα «πολιτικής ηθικής» των άλλων ομοτέχνων του αγγίζοντας ως και την ίδια την αλήθεια της τέχνης; Πότε η τέχνη δεν λέει την αλήθεια; (σχολιάστε τη σχέση της με την προπαγάνδα).
15. Συνδυάζοντας τα ποιήματα του Μπρεχτ, του Λειβαδίτη και του Κατσαρού, ποιο «κείμενο αρχών» για τον άνθρωπο προκύπτει; (Συνοψίστε το με βάση τους πιο χαρακτηριστικούς στίχους των ποιημάτων τους). Πώς δικαιολογείται, κατά τη γνώμη σας, ο απόλυτος χαρακτήρας των διακηρύξεών τους;
16. Να συσχετίσετε το ύφος των παραπάνω κειμένων (των Μπρεχτ, Κατσαρού, Λειβαδίτη) με το περιεχόμενό τους: ποιους τρόπους χρησιμοποιούν οι ποιητές για να διατυπώσουν παραινήσεις ή προτροπές προς τους αναγνώστες τους; (Να εξετάσετε κυρίως τη λειτουργία των εγκλίσεων και τη χρήση των γραμματικών προσώπων).
17. Πώς εξηγείτε τον διδακτικό χαρακτήρα των ποιημάτων του Μπρεχτ; Πώς συνδέεται με τον στόχο της ποίησής του;
18. Τι φαίνεται να είναι η ποίηση, η πράξη της λογοτεχνίας, για όλους τους παραπάνω δημιουργούς και αγωνιστές; Να συζητήσετε πώς συνδυάζεται στα έργα τους η ηθική του πολίτη με την ιδιότητα του καλλιτέχνη και του πνευματικού ανθρώπου. Με ποιους άλλους δημιουργούς της ενότητας συναντώνται απ' αυτήν την άποψη;
19. Ποια από τα κείμενα που εξετάσατε σε αυτή ή σε προηγούμενες υποενότητες δίνουν, κατά την προσωπική σας άποψη, ικανοποιητική απάντηση στο ερώτημα της Συμπόρσκα «Πώς θα ζήσουμε;»
20. Πώς συμβάλλει, τελικά, η λογοτεχνία στην αγωγή του πολίτη; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας με βάση τα κείμενα όλης της ενότητας.

Δημιουργική Γραφή

1. Να μεταγράψετε το καλλίγραμμα του Απολλιναιρ σε κανονικούς στίχους: σε πόσες στροφές θα το χωρίζατε, και γιατί; Συγκρίνετε το αποτέλεσμα: ποια μορφή είναι πιο εύκολη στο διάβασμα και ποια πιο δραστική σε σχέση με το περιεχόμενο;
2. Αντικαταστήστε το περιστέρι και το συντριβάνι με άλλα σχήματα-σύμβολα δικής σας επιλογής, διατηρώντας το θέμα του ποιήματος.
3. Δοκιμάστε να ξαναγράψετε το καλλίγραμμα του Απολλιναιρ, αλλάζοντας τα ξένα ονόματα με ελληνικά. Χρησιμοποιήστε ονόματα γνωστών ηρώων της ιστορίας μας ή και ονόματα ελλήνων λογοτεχνών που συμμετείχαν στον πόλεμο (είτε στον Α΄ είτε στον Β΄ Παγκόσμιο). Μπορείτε να διατηρήσετε το σχήμα του ποιήματος, ή να το αντικαταστήσετε με ένα δικό σας.
4. Χρησιμοποιώντας ως πρότυπο το ποίημα του Απολλιναιρ, δημιουργήστε ένα δικό σας καλλίγραμμα με κάποιο άλλο από τα θέματα της ενότητας.
5. Φτιάξτε ένα καλλίγραμμα (ή ένα σκίτσο) εμπνευσμένο από «Τα όπλα» του Ν. Βρεττάκου.
6. Φτιάξτε ένα σχηματογράφημα, κατά το πρότυπο της «Προειδοποίησης» του Κ. Χρυσάνθη, με θέμα όμως τον άνθρωπο ως ευλογία και όχι ως κατάρρα.
7. Υποθέστε την απάντηση των Ιταλών στο γράμμα του Έλληνα διοικητή και γράψτε ένα γράμμα σαν συνέχεια στο *Πλατύ ποτάμι* του Μπεράτη, φροντίζοντας να τηρήσετε το «υπηρεσιακό ύφος» μιας τέτοιας επιστολής.
8. Εναλλακτικά, γράψτε ένα σημείωμα των Ιταλών προς τους Έλληνες φαντάρους (ή αντίστροφα) με αφορμή τα δώρα που αντάλλαξαν, τηρώντας ωστόσο τις αποστάσεις που επιβάλλει το εμπόλεμο κλίμα μεταξύ τους.
9. Να συνεχίσετε την ιστορία στο *Ουδέν νεώτερον* του Ρεμάρκ επιλέγοντας δύο εκδοχές: ή (α) ότι ο γερμανός στρατιώτης έρχεται αντιμέτωπος με έναν γάλλο στρατιώτη, ο οποίος όμως δεν τον σκοτώνει, και γράφετε ή δραματοποιείτε έναν διάλογο μεταξύ τους τονίζοντας τα επιχειρήματα υπέρ της ζωής, ή (β) ότι ο νεαρός ήρωας επιστρέφει από το μέτωπο και επισκέπτεται το σπίτι του τυπογράφου που σκότωσε, οπότε γράφετε ή δραματοποιείτε τον διάλογο μεταξύ αυτού και της γυναίκας του νεκρού φαντάρου...
10. Συγκρίνετε τις «συνέχειες» που εσείς δώσατε στην εξέλιξη των παραπάνω ιστοριών, με την πραγματική συνέχεια στα ίδια τα βιβλία των συγγραφέων.
11. «Παίξτε» με τα δύο πρώτα γράμματα (Ε Λ...) που γράφει ο καπετάν Σήφακας στο απόσπασμα από τον *Καπετάν Μιχάλη* του Καζαντζάκη, συμπληρώνοντας τη λέξη με πιθανές άλλες, οι οποίες αντιστοιχούν στον πόθο που τον κίνησε να μάθει γράμματα. (Υποθέστε ότι το μισογραμμένο Λ μπορεί να είναι και Ν...)

12. Να μετατρέψετε τους πλάγιους σε ευθείς λόγους στο απόσπασμα από το *Πλατύ ποτάμι* του Μπεράτη.
13. Συνεχίστε τη διακήρυξη αρχών του Μπρεχτ στο κείμενό του «Η συμπεριφορά στα ξένα» παίρνοντας ιδέες από άλλα κείμενα της ενότητας τα οποία αναφέρονται σε οικογενειακές αξίες και ανθρώπινα δικαιώματα.
14. Γράψτε ένα ποίημα με τίτλο «Πώς έγινε ένας καλός άνθρωπος» ανατρέποντας τη φιλοσοφία του ανθρώπου στο ποίημα της Βακαλό.
15. Υποδυθείτε έναν από τους ήρωες και μετατρέψτε το διήγημα του Σκάρου ή του Καμπανέλλη σε ημερολόγιο, όπως αυτό της Άννας Φρανκ.
16. Δώστε «φωνή» στο Άγαλμα της δεμένης γυναίκας και δημιουργήστε ένα ποίημα-απάντηση σ' εκείνο της Κ. Δημουλά, κάνοντας αναφορά στους αγώνες και τις κατακτήσεις του γυναικείου κινήματος στη νεότερη εποχή.
17. Κάντε μια περιδιάβαση στην πόλη, ή σε μουσεία της, και ανακαλύψτε εικαστικά έργα (γλυπτά, πίνακες κλπ.) αφιερωμένα σε πρόσωπα ή σε αγώνες για τη διεκδίκηση ανθρώπινων δικαιωμάτων. Εμπνευστείτε ένα ποίημα απ' αυτά.
18. Δείτε στην ιστοσελίδα <http://www.aera.gr/world/5974-anna-frang-komilks.html> τη μεταφορά του ημερολογίου της Άννας Φρανκ σε κόμικς. Δοκιμάστε να κάνετε κάτι ανάλογο με την ιστορία του τσιγγάνου Τζιμ, ή με όποιον άλλο χαρακτήρα προτιμάτε από τα κείμενα της ενότητας.

Ειδικότερα για τον λογοτεχνικό γραμματισμό

1. Εντοπίστε τα ποιήματα της ενότητας στα οποία χρησιμοποιείται προστακτική και σχολιάστε τη λειτουργία της. Θεωρείτε ότι οι ποιητές *προστάζουν* τον αναγνώστη να κάνει κάτι; Τι «δεσμό» δημιουργεί η έγκλιση αυτή μεταξύ ποιητή και αναγνώστη;
2. Βρείτε με ποιους ακόμη τρόπους οι δημιουργοί στα υπόλοιπα ποιήματα (ή και πεζά) της ενότητας απευθύνουν αρχές «αγωγής του πολίτη» προς τον αναγνώστη.
3. Στο ημερολόγιο εργασίας του Γ. Μπεράτη για το *Πλατό Ποτάμι* διαβάζουμε μεταξύ άλλων:

Αλλά εσύ (ο συγγραφέας) ακριβώς δεν πρέπει να εκφράσεις τις ιδέες σου, αλλά τη *θέρμη*, τον *παλμό* της ζωής. Και τις καταχωνιάξεις, και τις κρύβεις, και τις προσέχεις μην *μπας και φανούν* πολύ και σου χαλάσουν (με την παγερότητά τους) όλη τη δουλειά. [...] Είναι «ρεαλισμός», αλλά πραγματοποιημένος από μια Λυρική Ψυχή.

Να διερευνήσετε, στα πεζά κείμενα της ενότητας, με ποιους τρόπους οι συγγραφείς τους υπηρετούν (ή δεν υπηρετούν) τις παραπάνω αρχές της συγγραφικής τέχνης.

4. Εξετάστε τα «αυτοβιογραφικά» κείμενα-μαρτυρίες του πολέμου, ελληνικά και ξένα. Σε ποια από αυτά αισθάνεστε ότι εκφράζεται εντονότερα το ατομικό «εγώ» του ήρωα/αφηγητή και σε ποια ότι εκφράζεται ένα γενικότερο «εμείς»; Πώς τεκμηριώνεται αυτό από τη χρήση των γραμματικών προσώπων στα κείμενα;
5. (α) Κατατάξτε τα κείμενα των Κάλβου, Καβάφη, Μαρτινέγκου και Παπαδιαμάντη σε μια κλίμακα ανάλογα με τον βαθμό δυσκολίας/κατανόησης της γλωσσικής τους έκφρασης.
(β) Συζητήστε σε ποιους από τους παραπάνω δημιουργούς η αρχαϊζουσα γλώσσα είναι μια *αναγκαστική* επιλογή (επιβάλλεται από την εποχή) και σε ποιους είναι μάλλον μια *υφολογική* επιλογή η οποία σχετίζεται με το περιεχόμενο. [Σημειώστε ότι ο Κάλβος είναι σύγχρονος του Σολωμού, ο οποίος γράφει στη δημοτική, και ο Καβάφης ζει στην εποχή του δημοτικιστικού κινήματος].
6. Συγκρίνετε την καθαρεύουσα στα κείμενα του Παπαδιαμάντη και της Μαρτινέγκου: σε ποιο από τα δύο κείμενα η γλωσσική έκφραση σας φαίνεται πιο στρυφνή ή και πιο άτεχνη; Να συζητήσετε γιατί συμβαίνει αυτό, λαμβάνοντας υπόψη το *είδος* των κειμένων (διήγημα – αυτοβιογραφία). [Αναρωτηθείτε ποιο από τα δύο είδη είναι καθαρά λογοτεχνικό και ποιο δεν χρειάζεται να είναι «έντεχνο», άρα υπακούει πιο χαλαρά στους κανόνες της συγγραφικής τέχνης].
7. Αναζητήστε χωρία από την Αγία Γραφή, καθώς και μαρτυρίες αγωνιστών της ελληνικής Επανάστασης (όπως λ.χ. τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη). Συγκρίνετε τη γλώσσα και το ύφος τους με το «ανάγνωσμα» από το *Άξιον Εστί* του Ελύτη. Να σχολιάσετε την *έντεχνη* αξιοποίηση της λαϊκής προφορικής και βιβλικής έκφρασης από τον δημιουργό.
8. Να επισημάνετε τα στοιχεία στο ύφος και στο περιεχόμενο του κειμένου του Λέσσιγκ, που δείχνουν ότι *δεν είναι* ένα κανονικό παραμύθι, αλλά μια παραβολή με διαφωτιστικό-ορθολογικό χαρακτήρα. (Για τη σύγκριση, να ανατρέξετε σε τυπικά παραμύθια στο βιβλίο *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής* της Α΄ Γυμνασίου).

1. Το ιδεώδες της ελευθερίας και της δημοκρατίας ανάγεται στην ελληνική Αρχαιότητα. Να εντοπίσετε σε ποια κείμενα της ενότητας υπάρχουν στοιχεία ή σύμβολα τα οποία δηλώνουν τη σύνδεση με το αρχαίο παρελθόν.
2. Το κάλεσμα του Ρήγα στον *Θούριο*, για κοινή δράση/συστράτευση στον αγώνα για ελευθερία γίνεται ανεξάρτητα από χρώμα – φυλή – θρησκεία. Σε ποια άλλα κείμενα συναντάτε μιαν αντίστοιχη υπέρβαση των διακρίσεων-διαχωριστικών γραμμών μεταξύ των ανθρώπων στο όνομα της κοινής μοίρας ή δράσης τους;
3. Αναζητήστε τα ιστορικά περιστατικά τα οποία έγιναν η αφορμή να εμπνευστεί ο Σολωμός το έργο του *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* και συγκρίνετέ τα με τη λογοτεχνική τους αναπαράσταση στα δύο σχεδιάσματα: τι επιτυγχάνει ο λόγος του Σολωμού; (Μπορείτε να βρείτε μαρτυρίες της πολιορκίας και της εξόδου στα ιστορικά σας βιβλία, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ή σε χρονικά της εποχής, όπως λ.χ. αυτό του Σπυρομίλιου, *Χρονικό του Μεσολογγίου*, Γαλαξίας, χ.χ.).
4. Να συνεξετάσετε την εικόνα της Ελευθερίας στις πρώτες στροφές του *Υμνου εις την Ελευθερίαν* του Σολωμού (του Εθνικού Ύμνου) με την εικόνα που ανοίγει (και κλείνει) το απόσπασμα από το ποίημα «Εις Σάμον» του Κάλβου και να συζητήσετε ομοιότητες και διαφορές: τι θέλει να τονίσει/καυτηριάσει με την εικόνα του ο Κάλβος και τι θέλει να τονίσει/εξάρει με τη δική του εικόνα ο Σολωμός; Θεωρείτε τις εικόνες αυτές αντίθετες ή συμπληρωματικές, και γιατί; Πώς τις συνθέτει το απόσπασμα του Ελύτη από το *Άξιον Εστί*;
5. «ο μύθος κρύπτει νουν αληθείας» (Κάλβος, «Εις Σάμον»): σε ποια άλλα κείμενα της ενότητας επισημαίνετε μιαν ανάλογη λειτουργία του μύθου; Γιατί νομίζετε ότι επιλέγεται ο μύθος ως φορέας της αλήθειας; (Ανατρέξτε στο βιβλίο *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής* της Α΄ Γυμνασίου και εξετάστε εκεί την πανάρχαια λειτουργία των μύθων και των παραμυθιών).
6. **α)** Να αντιπαραβάλετε την αναφορά στον αρχαίο μύθο του Ίκαρου από τον Κάλβο στο ποίημα «Εις Σάμον» με την αντίστοιχη στην ιστορία του Σεπούλδεβα για τον γλάρο, η οποία βρίσκεται στην ενότητα της «Οικολογίας» του βιβλίου *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής* της Β΄ Γυμνασίου. Ο μύθος χρησιμοποιείται με το ίδιο νόημα (τον ίδιο στόχο) από τους δύο δημιουργούς; **β)** Αφού λάβετε υπόψη σας τη χρήση των μύθων, των παραβολών κλπ. και σε άλλα κείμενα της ενότητας, να συζητήσετε τη λειτουργία τους στην επώνυμη λογοτεχνία και την ανοιχτή ερμηνεία τους από τους δημιουργούς / αναγνώστες.
7. Διαβάστε το παρακάτω ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη: **α)** με το ποίημα ποιου έλληνα δημιουργού συνομιλεί πιο άμεσα; (Να δηλώσετε τους σχετικούς στίχους). **β)** Παρατηρήστε τη χρήση των γραμματικών προσώπων και σχολιάστε ποια στάση τονίζεται ιδιαίτερα στο ποίημα. Με ποια άλλα κείμενα της ενότητας θα το συσχετίζατε από την άποψη αυτή;

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

Κι ήθελε ακόμη...

Ο Μ. Αναγνωστάκης ανήκει στην πρώτη μεταπολεμική γενιά των ποιητών και είχε έντονη πολιτική δράση για την οποία χρειάστηκε να αντιμετωπίσει σκληρές διώξεις.

Κι ήθελε ακόμη πολύ φως να ξημερώσει. Όμως
 εγώ
 Δεν παραδέχτηκα την ήττα. Έβλεπα τώρα
 Πόσα κρυμμένα τιμαλφή* έπρεπε να σώσω
 Πόσες φωλιές νερού να συντηρήσω μέσα στις φλό-
 γες.
 Μιλάτε, δείχνετε πληγές αλλόφρονες στους δρόμους
 Τον πανικό που στραγγαλίζει την καρδιά σας σα
 σημαία
 Καρφώσατε σ' εξώστες, με σπουδή φορτώσατε το
 εμπόρευμα
 Η πρόγνωσίς σας ασφαλής: Θα πέσει η πόλις.

Εκεί, προσεχτικά, σε μια γωνιά, μαζεύω με τάξη,
 Φράζω με σύνεση το τελευταίο μου φυλάκιο
 Κρεμάω κομμένα χέρια στους τοίχους, στολίζω
 Με τα κομμένα κρανία τα παράθυρα, πλέκω
 Με κομμένα μαλλιά το δίχτυ μου και περιμένω.

Όρθιος, και μόνος σαν και πρώτα π ε ρ ι μ έ ν ω.

Μανόλης Αναγνωστάκης, *Τα ποιήματα, 1941-1971*, Στιγμή, Αθήνα 1986

***τιμαλφή**: πολύτιμα πράγματα

8. Οι τελευταίοι στίχοι του ποιήματος του Αναγνωστάκη περιγράφουν σκληρές εικόνες. **α)** Να τις αιτιολογήσετε με γνώμονα την ιστορική περίοδο στην οποία αναφέρεται το ποίημα (δείτε πότε γράφτηκε). **β)** Σε ποια κείμενα της ενότητας θα μπορούσε το ποίημα του Αναγνωστάκη να λειτουργήσει ως προέκταση, με κοινή βάση τις τραγικές ιστορικές εμπειρίες που προϋποθέτουν όλα τους;
9. Οι παρακάτω αφίσες είναι της εποχής του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου (γαλλική και αγγλική). Να τις συγκρίνετε με το παράθεμα από τον γάλλο ιστορικό Φερό, που αναφέρθηκε πιο πάνω, αλλά και με το απόσπασμα από το έργο του Ρεμάρκ (ή με άλλα αντιπολεμικά κείμενα της ενότητας). Ποια εικόνα δημιουργούν για τον πόλεμο, και γιατί; Συζητήστε για την προπαγανδιστική λειτουργία της τέχνης.

10. Να εντοπίσετε τον ζωγραφικό πίνακα του Πάμπλο Πικάσο *Γκερνίκα* και να μελετήσετε τις συνθήκες δημιουργίας του. Με ποιο κείμενο της ενότητας συνδέεται από ιστορική άποψη; Πώς θα τον συσχετίζατε γενικότερα με την ενότητα; Να συζητήσετε με ποιον τρόπο ο ζωγράφος εικονογραφεί τη φρίκη του πολέμου (σε τι δίνει έμφαση, ποιες μορφές διαλέγει, πώς συνθέτει την εικόνα) συγκρίνοντας με τις τεχνικές των λογοτεχνικών κειμένων.
11. Να αναζητήσετε άλλα εικαστικά έργα (γλυπτά, πίνακες κλπ.) εμπνευσμένα από θέματα που σχετίζονται με την ενότητα, εικονογραφώντας με τον τρόπο αυτό εκ νέου το περιεχόμενό της.
12. Παρακολουθήστε την ταινία «Ουδέν νεώτερον από το δυτικόν μέτωπο», η οποία στηρίζεται στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Ρεμάρκ. Εξετάστε πώς αποδίδεται κινηματογραφικά η φρίκη του πολέμου και συζητήστε τη δραστηριότητα της εικόνας σε σχέση με τον λογοτεχνικό λόγο.
13. Δείτε την ταινία «Καλά Χριστούγεννα», η οποία αναφέρεται στο περιστατικό της συμφιλίωσης Γάλλων και Γερμανών κάποια Χριστούγεννα στα χαρακώματα του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Με ποιο/ποια από τα λογοτεχνικά κείμενα της ενότητας μπορεί να συσχετιστεί από αυτή την άποψη; Να εξετάσετε ποιες άλλες οικουμενικές αξίες αναδεικνύει εκτός από την αυτονόητη της ειρήνης.
14. Να παρακολουθήσετε την αντιπολεμική ταινία του Ντάλτον Τράμπο «Ο Τζόνι πήρε τ' όπλο του» και εκείνη του Ρομπέρτο Μπενίνι «Η ζωή είναι ωραία» που αναφέρεται στη φρίκη των στρατοπέδων συγκέντρωσης αλλά και στη δύναμη της θέλησης για ζωή. Να συγκρίνετε την ατμόσφαιρά τους, σχολιάζοντας τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι δύο ταινίες υπηρετούν το ίδιο αντιπολεμικό μήνυμα.

15. Από τον κατάλογο των βιβλίων που σας δίνεται, διαβάστε άλλες ιστορίες για τον πόλεμο γραμμένες από έλληνες συγγραφείς, π.χ. τον Αντώνη Σαμαράκη, τον Γιάννη Μαγκλή, τη Διδώ Σωτηρίου κ.ά. Συζητήστε τη σχέση τους ως προς το ύφος και το περιεχόμενο με τα ξένα αντιπολεμικά κείμενα της ενότητας.
16. Να διαβάσετε την ιστορία του μικρού Σουκρή στο έργο του Μενέλαου Λουντέμη *Συννεφιάζει*. Ποιο οικουμενικό μήνυμα μεταδίδει η σχέση των δύο παιδιών; Με ποιο «νέγρικο» ποίημα έρχεται σε αντίθεση; Ποια τραγική φιγούρα την συνδέει με το απόσπασμα από το *Ουδέν νεώτερον...* του Ρεμάρκ;
17. Διαβάστε τη *Μητέρα του σκύλου* του Παύλου Μάτεσι και βρείτε αναλογίες με το ποίημα του Ελνάρ «Όποιος θέλει ας καταλάβει».
18. Ακούστε την ωδή «Εις Σάμον» του Κάλβου, μελοποιημένη από τον Μίκη Θεοδωράκη και ερμηνευμένη από τη Μαρία Φαραντούρη στο <http://www.youtube.com/watch?v=thTKITAUNBQ&feature=related> Σχολιάστε πώς αποδίδονται μουσικά ο εμβληματικός στίχος του ποιήματος και η βασική εικόνα (η πτώση του Ίκαρου).
19. Ακούστε το λαϊκό ορατόριο «Αξιον Εστί» του Μίκη Θεοδωράκη, εμπνευσμένο από το ομώνυμο έργο του Οδυσσέα Ελύτη, στην ιστορική παράσταση-συναυλία του 1977, στο <http://www.youtube.com/watch?v=TrXeUIeShYk&feature=related> Παρακολουθήστε πώς ο Μάνος Κατράκης «ερμηνεύει» το ανάγνωσμα που ανθολογείται στην ενότητα (στο 0:26.50- 0:29 του βίντεο) και σχολιάστε τις αντιδράσεις του κοινού, και γενικά την ατμόσφαιρα, σε σχέση με την ιστορική στιγμή που δίνεται η συναυλία.
20. Ακούστε το τραγούδι «Ο Αντώνης» του Καμπανέλλη στην ιστοσελίδα <http://www.youtube.com/watch?v=Evkc11TgrlU&feature=related>. Πώς η μουσική υπογραμμίζει τους στίχους; Να συγκρίνετε τον τόνο του τραγουδιού με την ατμόσφαιρα του αποσπάσματος από το *Μαουτχάουζεν* του Καμπανέλλη.
21. Βρείτε και τα υπόλοιπα τραγούδια του δίσκου «Μαουτχάουζεν» σε στίχους Ιάκωβου Καμπανέλλη και μουσική Μίκη Θεοδωράκη. Τι αίσθημα υποβάλλουν σχετικά με τη δύναμη του ανθρώπου σε οριακές καταστάσεις;
22. Αναζητήστε στο διαδίκτυο τα «Νέγρικά Τραγούδια» των Μάνου Λοΐζου και Γιάννη Νεγρεπόντη. Μελοποιήστε κι εσείς, αν έχετε τη δυνατότητα, κάποιο από τα ποιήματα της ενότητας που αναφέρονται στις φυλετικές ή σε άλλες διακρίσεις.
23. Να αναζητήσετε ελληνικά τραγούδια για τον Τσε Γκεβάρα και να τα συγκρίνετε ως προς τον τόνο τους με ποιήματα της ενότητας αφιερωμένα σ' αυτόν ή σε άλλες αγωνιστικές μορφές. Για ποιον σύγχρονο αγωνιστή/αγωνίστρια θα γράφατε εσείς ένα τραγούδι ή ένα ποίημα;

24. Μελετήστε και σχολιάστε τις ακόλουθες γελοιογραφίες από τη Μαφάλντα. Με ποια θέματα της ενότητας συνδέονται και πώς τα διαχειρίζονται; Σε ποιο κοινό θεωρείτε ότι απευθύνονται κυρίως τα σκετσάκια αυτά, στους μικρούς ή στους μεγάλους, και γιατί;

(1)

(2)

(3)

πηγή: Quino, Μαφάλντα, Μέδουσα, 2006

25. Αφού μελετήσετε όλα τα κείμενα, καταγράψτε σε έναν κύκλο τις αξίες που έχουν οικουμενικό χαρακτήρα. Από τι καταλαβαίνετε πως ο χαρακτήρας τους είναι οικουμενικός; Αναρωτηθείτε γιατί σε κύκλο, και όχι «σε σειρά»: συζητήστε, με άλλα λόγια, αν οι οικουμενικές αξίες ιεραρχούνται ή είναι όλες ισάξιες.
26. Φτιάξτε έναν κατάλογο με τα ονόματα των δημιουργών που ανθολογούνται στην ενότητα και αντιστοιχήστε στον καθένα/καθεμία τις αξίες ή τα ανθρώπινα δικαιώματα τα οποία προασπίζεται στο έργο του. Διερευνήστε αν η επιλογή συνδέεται με τις ιστορικές εμπειρίες της χώρας από την οποία προέρχεται ή οφείλεται σε άλλους λόγους, και υποθέστε τους πιο πιθανούς (σε αυτό μπορούν να σας βοηθήσουν και τα βιογραφικά στοιχεία).
27. Σχολιάστε τις σχέσεις ιστορικής πραγματικότητας και λογοτεχνίας. Θεωρείτε ότι η λογοτεχνία «κάνει ιστορία» ή παρουσιάζει την ιστορική πραγματικότητα με τρόπο που να προκύπτει μια *αξία* μέσα απ' αυτήν; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας συγκρίνοντας τα ιστορικά γεγονότα με τις λογοτεχνικές αναπαραστάσεις τους στα κείμενα που εξετάσατε.
28. Με αφορμή τα κείμενα της ενότητας που αναφέρονται στη γυναίκα και στη συμμετοχή της σε εθνικούς και κοινωνικούς αγώνες, αναπτύξτε τις απόψεις σας για την έμφυλη διαφορά: η διάκριση των δύο φύλων έχει νόημα στο πλαίσιο των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των αγώνων για την προάσπισή τους;
29. Αν ήταν να χωρίσετε σε δύο στήλες τα αγωνιστικά κείμενα της ενότητας από τα αντιπολεμικά, ποια θα βάζατε στη μία και ποια στην άλλη; Συγκρίνετε τα εκφραστικά μέσα (ρητορικούς τρόπους) της μίας και της άλλης κατηγορίας κειμένων και εξετάστε αν και σε τι διαφέρουν.
30. Συνθέστε τον λογοτεχνικό τύπο του αγωνιστή (ή της αγωνίστριας) καταγράφοντας τα βασικά μοτίβα με τα οποία αποδίδεται στην ενότητα, αρχίζοντας από τα κείμενα που αναφέρονται σε πρόσωπα-σύμβολα.
31. Να διακρίνετε σε δύο στήλες τα χαρακτηριστικά των εξουσιαστών από εκείνα των αγωνιστών. Ποιες χαρακτηριστικές λέξεις/στάσεις/συμπεριφορές στα κείμενα δείχνουν την αποκτήγωση των πρώτων και τι διασώζει η φυσιογνωμία των δεύτερων;
32. (α) Να εξετάσετε πώς παρουσιάζεται η φύση στα κείμενα που υμνούν την ανθρώπινη αγωνιστικότητα και πώς στα κείμενα που περιγράφουν την ανθρώπινη κτηνωδία. Τι διαπιστώνετε για την *ηθική* σχέση ανθρώπου – φύσης;
(β) Συγκρίνετε τη σχέση ανθρώπου – φύσης στα κείμενα αυτής της ενότητας και της ενότητας «Οικολογία και Λογοτεχνία» στο βιβλίο σας της Β΄ Γυμνασίου. Ποια κοινή αιτία εντοπίζετε σε ό,τι αφορά την αλλοτρίωση του ανθρώπου και στις δύο ενότητες;

33. Σε αρκετά κείμενα γίνεται αναφορά -ή επίκληση- στον Θεό και σε συναφή σύμβολα (στον ουρανό, στην εκκλησία κλπ.) Ποια νομίζετε ότι είναι η κύρια σημασία του θεού σ' αυτή την ενότητα, των Οικουμενικών αξιών; Με ποια θεμελιώδη δικαιώματα και αξίες του ανθρώπου συνδέεται;
34. Από τα κείμενα της ενότητας, άλλα είναι ρεαλιστικά και άλλα χρησιμοποιούν σύμβολα ή μύθους για να μεταδώσουν το μήνυμά τους. Σχολιάστε πώς κάθε ένας από τους τρόπους αυτούς υπηρετεί την ανάδειξη ανθρωπιστικών και οικουμενικών αξιών.
35. Σε πολλά από τα κείμενα οι πρωταγωνιστές δεν έχουν όνομα. Πώς το εξηγείτε;
36. Οι ήρωες των κειμένων είναι απλοί, καθημερινοί άνθρωποι. Συζητήστε τι είναι εκείνο που τους κάνει «ήρωες», και πώς αντιλαμβάνεστε εσείς το νόημα του ηρωισμού *σήμερα*. Ποια «τιμαλφή» (πολύτιμα πράγματα) θεωρείτε χρέος να διαφυλάξετε στις μέρες μας;

1. Αναζητήστε σε βιβλία ή στο διαδίκτυο πληροφορίες και οπτικό υλικό για τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρουσιάστε το στην τάξη (είτε με προβολή είτε με δραματοποίηση), έτσι ώστε να παρουσιάζεται λεπτομερώς μια μέρα από τη ζωή ενός στρατιώτη στα χαρακώματα, όπως ο ήρωας του Ρεμάρκ ή του Μυριβήλη.
2. Χωριστείτε σε ομάδες και συγκεντρώστε, η μία ομάδα, πληροφορίες και εικόνες για τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης στην κατεχόμενη Ευρώπη κατά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, και η άλλη, λογοτεχνικά ή άλλα έργα (μαρτυρίες, χρονικά, ημερολόγια κλπ.) από ανθρώπους που βίωσαν αυτή την εμπειρία. Προσπαθήστε να ανασυνθέσετε την ατμόσφαιρα των στρατοπέδων παρουσιάζοντας στην τάξη *συνδυαστικά* το λογοτεχνικό με το ιστορικό σας υλικό. [Μπορείτε να πάρετε ιδέες από το βιβλίο *Προσεγγίζοντας το Ολοκαύτωμα στο ελληνικό σχολείο* (συλλογικό), Ταξιδευτής, Αθήνα 2007].
3. Συγκρίνετε την εμπειρία «του στρατοπέδου» και «του επιζώντος» από τα ναζιστικά στρατόπεδα θανάτου με την αντίστοιχη εμπειρία στους τόπους εξορίας που περιγράφουν σημαντικοί μεταπολεμικοί συγγραφείς μας (όπως ο Ρίτσος, ο Λειβαδίτης, ο Αναγνωστάκης, ο Αλεξάνδρου, ο Πατρίκιος κ.ά.) Η έρευνά σας, αν είναι εφικτό, μπορεί να επεκταθεί και στα στρατόπεδα αντιφρονούντων του σοβιετικού-σταλινικού καθεστώτος στη Σιβηρία (ένα εμβληματικό λογοτεχνικό έργο για αυτή την εμπειρία είναι το *Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ* του ρώσου συγγραφέα Αλεξάντερ Σολζενίτσιν).
4. Με βάση το υλικό των προτεινόμενων βιβλίων, παρουσιάστε εθνικά και (αντίστοιχα) παγκόσμια γεγονότα, συνδυάζοντας λογοτεχνικά έργα «σε δυάδες», λ.χ. Α΄ παγκόσμιος Πόλεμος-Μικρασιατική Καταστροφή, Β΄ παγκόσμιος Πόλεμος-«αλβανικό έπος», Κατοχή στην Ελλάδα και αλλού στην Ευρώπη, ελληνικός Εμφύλιος και ισπανικός Εμφύλιος, η δικτατορία του Φράνκο και η χούντα των Συνταγματαρχών. Στόχος σας είναι να δείξετε την επίδραση τέτοιων γεγονότων στις ζωές και στον ψυχισμό των ανθρώπων.
5. Διερευνήστε τη σημασία της λέξης «τύραννος» στην αρχαιότητα, στα προεπαναστατικά χρόνια, αλλά και σε πρόσφατα χρόνια, λ.χ. την περίοδο της Χούντας. Συνδυάστε τις πληροφορίες με τα λογοτεχνικά κείμενα της ενότητας που την αναφέρουν, και προσδιορίστε ακριβέστερα τη σημασία της λέξης σε καθένα απ' αυτά, ανάλογα με την εποχή στην οποία γράφεται. Διερευνήστε τι συμβαίνει στα ξένα κείμενα που την αναπαράγουν.
6. Ορισμένα από τα κείμενα της ενότητας είναι εμπνευσμένα από ιστορικά πρόσωπα. Να επιλέξετε, ατομικά ή σε ομάδες, ένα από τα πρόσωπα αυτά (ή κάποιο άλλο που σας έχει κινήσει το ενδιαφέρον) και να παρουσιάσετε τη δράση του σε συνδυασμό με λογοτεχνικά έργα αφιερωμένα σ' αυτό.

7. Να παρουσιάσετε στην τάξη γυναίκες που «έγραψαν ιστορία» ως πρωταγωνίστριες στους αγώνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα ή/και ως εμβληματικές μορφές του γυναικείου κινήματος στη διαχρονική του πορεία
8. Αναζητήστε στην ιστοσελίδα <http://www.unicef.gr/symbs.php> τη σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού. Παρουσιάστε την μαζί με λογοτεχνικά κείμενα που αναφέρονται στα δικαιώματα αυτά και στην παραβίασή τους.
9. Με αφετηρία τα κείμενα και το υπόλοιπο υλικό της ενότητας, **α)** εξετάστε την *ιστορικότητα* θεμελιωδών αξιών και «φυσικών» δικαιωμάτων του ανθρώπου από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή (ότι δηλαδή δεν είναι αυτονόητες, αλλά απαιτούν αγώνα για να κατακτηθούν και να διαφυλαχθούν). **β)** Διερευνήστε κατά πόσο η εποχή μας έχει λύσει τα ζητήματα αυτά ή τα αντιμετωπίζει «εκσυγχρονισμένα». Να επισημάνετε ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα σήμερα και να συνθέσετε το προφίλ του σύγχρονου δημοκρατικού πολίτη με κριτήριο τη στάση του απέναντι σε αυτά.

